

سەرئەجیك له چەند زاراوەیەکی
تازە بەکار هاتوو و کۆری زانیاری کورد
chalakmuhamad@gmail.com

دوکتۆر جەمال نەبەز

له گۆفاری کۆلێجی ئەدەبیات وەرگێراوه

« مستل من مجلة كلية الآداب »

ژماره ٢٢

١٩٧٨

سەرئىچىك لى چەند زاراۋە يەكى
تازە بەكار ھاتوو و كۆرى زانىيارى كورد

دوكتور جەمال نەبەز

لى مۇفارى كۆلىجى ئەدەبىيات ۋە رىمىراۋە

« مستل من مجلة كلية الآداب »

زمارە ۲۲

۱۹۷۸

CHAIK M
00 46 - 704 045 250

چاپخانەى « دار الجاحظ »

سەرئىچىك لە چەند زاراوہىەكى تازە بەكار ھاتوو و كۆرى زانبارى كورد

دوكتور جەمال نەبەز

بەرلین : تيشرىنى دووہى ۱۹۷۷

سەرەتايەكى پتويست

بەر لەوہى بچمە نىو جەرگەى باسەكەوہ ، دەمەوئ خىرا ئەرە
بلىم كە سەرى باسەكەم بە تايبەتى بەو جۆرە ھەلبژاردووہ ، وانە
نەمويستووہ بلىم « كۆرى زانبارى دەبن چۆن بن و چۆن نەبن » :
ئەمەش لەبەر ئەوہىە كە باسەكە لە بارى سەرنجى خۆمەوہ دەنوسم
و ناشمەوئ خۆم بكم بە دەمراستى ھىچ كەستىك ، چونكە رەنگە ھى
وا ھەبن كۆريان بەجۆرىكى دى بوئ . ئەمجا با ئەوانىش بىتەقە
و بىروپاى خۆيان لەم بارەىوہ دەربېرن و راستىش تەنبا لە بە
بەكدادانى چەند بىروپايەكى جياوازوہ دەردەكەوئ .

جارى با لەوہ بگەرئىن كە ئايە ئەم نىوہ « كۆرى زانبارى كورد »
نىويكە پر بە پرى « المجمع العلمى الكردى » يە يان نا ، چونكە لەكاتى
خۆىدا و ھەر لە گۆڤارى كۆر خۆىدا لەم باسە دوام و
دووپاتكردنەوہشى بە پتويست نازانم (۱) بىلەم با
جارى چار لە نىوہ كە بپۆشىن و بچىنە
سەر نىوہرۆكى كۆر و بزائىن ئايە ئەم « كۆرى زانبارى » يە
پتويستى بەكانى سەر شانى خۆى وەك كۆرىكى زانسانە بەجىم

هیناوه و ئه‌و ده‌وره‌ی که لێ‌ی چاوه‌ڕوان ده‌کرا بیکێرێ گێڕاوێتێ
یان نا ؟

کۆرێکی ئه‌کادیمی ، له‌ ههر وولاتێکدا بێ ، داووده‌زگایه‌کسی
زانستانه‌ی رێژلیتیکراوی ، باوه‌ر پێکراوی ، سه‌رپۆیه . ئه‌م جۆره
کۆرانه ههر به‌که‌یان رێکخراویکی ده‌ولته‌تی‌به و له‌ لایه‌ن حکومه‌تی
ئهو وولاته‌وه سه‌ره‌به‌رشتی ده‌کری و مه‌رجه‌کانی کارکردن و ژبان ،
بۆ خۆی و هاوکاره‌کانی ده‌ست نیشان سه‌ر ده‌کری و
بیراره‌کانیشی هێزی قانونیان هه‌یه و هه‌موو ده‌زگا زانستی‌به‌کانی
وولات ناچارن ئهو بیرارانه بگرنه‌ گۆی و له‌سه‌ری بڕۆن و لێ‌ی
لانه‌دن . ئه‌مه‌ش وه‌هه‌ن بێ شتیک بێ و به‌ زۆر سه‌ پێنرێ به‌سه‌ر
خه‌لکی دا . نه‌خێر . خه‌لکه‌که‌ خۆی له‌ خۆیه‌وه سه‌ر بۆ بیراره‌کانیان
شۆڕ ده‌کا ، چونکه‌ لێ‌وه‌شاوه‌ترین و به‌ نیوانگترین زاناکانی ئهو گه‌له
له‌و کۆرانه‌دا کار ده‌که‌ن و ههر ئهو کۆرانه‌شن که نه‌خشی کاری
زانستانه بۆ باشه‌رپۆژ ده‌کێشن .

بزوتنه‌وه‌ی رۆشنبیرانه‌ی نه‌ته‌وه‌یی‌بانه (الحركة الثقافية
القومية) له‌ نێو کورددا مێژوویه‌کی کۆنی نی‌یه . هه‌مووی په‌نجای
شه‌ست سالی‌که که زمانی کوردی بۆ نووسین و کاروباری گشتی
که‌وتووته‌ نێوانه‌وه . به‌ داخه‌وه زرووفی سیاسی رۆژه‌لانی
نێوه‌ی راست پاش جه‌نگی جه‌هانی‌ی به‌که‌م هه‌لیکی وای بۆ نه‌ته‌وه‌ی
کورد هه‌ل‌نه‌خست که بکاري (بتوانی) زمانه‌که‌ی خۆی به‌سه
شێوه‌پێکی ره‌سمی به‌کار به‌ینی و ئه‌وه بوو له‌ هه‌موو کوردستاندا
ته‌نیا کورده‌کانی عێراق و یه‌کیته‌ی سوڤیت بوون که توانیان به‌سه
زمانی خۆیان بکه‌ونه نووسین و په‌ره‌ی پێ بدهن و لێ‌یان
نه‌په‌چرێته‌وه (١٢) . جا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی هێرێکی مادی یا گیانی له‌ پشت
ئهم تۆزه هه‌له‌وه نه‌بوو تا پالی پێوه‌بن ، ئه‌وا هێچ سوودیکی ئه‌وتۆی
لێ نه‌بینرا و نه‌توانرا خزمه‌تی زمانی کوردی له‌ سنووریکی فراواندا و
له‌ سه‌ر بنچینه‌یه‌کی زانستانه بکری . چونکه‌ ئه‌وه‌ی راستی بێ ،
خزمه‌تی راسته‌قینه‌ی زمان ته‌نیا له‌ رێ‌ی ئهو کۆرانه‌وه ده‌کری که
باسمان کرد ، ئه‌وه‌ش به‌ مه‌رجه‌ی به‌و شێوه‌یه‌ی سه‌ره‌وه دامه‌زرابن .
ئه‌گه‌نا خزمه‌تی تاکه تاکه‌ی خه‌لک ههر چه‌نده به‌ نرخ و به‌ سوودیش

بئ ، هیتشا ناگاته پلهی خزمهتیکى به کۆمهال که دهستیکی به
دهسلات پشتی گرتبئ ، نهوهشس تا ئهم دووایی به بۆ کورد
ههله نه کهوت .

ناشکرایه که سهختترین کۆسپ له پێی زمانی کوردی دا
نه بوونی ئهلفوبێیهکی یه کگرتوو و زمانیکسی نه ده بیی به کگرتوو .
هه چي ئهلفوبێیکه به ، ئهوا ده زانین که له پێشدا زمانی کوردی به
ئهلفوبێیهکی له عه ره بی و فارسی یه وه خواستراو ده نووسرا و
نه وهش به لاسایی کرد نه وهی کۆتومی ئۆرفۆگرافیای ئه و دوو زمانه .
هه تا ئه وه بوو له عێراق ئهم ئهلفوبێیه به ره به ره ده ستکاری کرا و
وای ئی کرا که پتر له جاران به بهر زمانی کوردی بکات و دوای
ئه وهش کورده کانی ئێران له سه ر پێ و شوینی کورده کانی عێراق
پۆیشتن . به لام کورده کانی سووریه و سۆفیت به تیبی لاتینی
ده ستیان کرد به نووسینی . جا نه گه ر چي له سووریه هه ر له سه ر
ئه و ئهلفوبێیه پۆیشتن ، به لام ئه وه بوو له سۆفیت ئه و ئهلفوبێی
لاتینی به گۆررا به ئهلفوبێی سریالی و کورده کانی تورکیاش تا ئه و
ئه ندازه یه ی پێیان بووه به کوردی بنووسن ، ئهلفوبێی لاتینی یان
به کار بردوووه . به کورتی مه سه له ی به کختی ئهلفوبێی کوردی
هه ر وه ک خۆی مایه وه و ئیسته سن جۆره ئهلفوبێی بۆ زمانی کوردی
به کار ده هینرێ که هه چیان پێ و شوینی ته وادی سنوو ر دیاری بۆ
دانه راوه (۳) .

هه چي مه سه له ی زمانه یه کگرتوو نه ده بیی به که شه ئه وا ده بی
بزاین که هه ر چه نده ئهم نانه وادی به وه ک که لیتیک له سه ده ی
پاوردوو وه هه ستی پێ کراوه (۴) ، به لام هه تا ئیسته با به ختیکی
زانستانه به دروستکردنی نه دراوه . له سالی ۱۹۳۴ دا کۆنگره به کی
کوردنا سه کانی به کیتی سۆفیت بریاری دا شیوه ی کرمانجی
ژوو روو بکاته شیوه ی په سمی بۆ هه موو کورد (۵) . نه وهش بوو له
ئه یل وولی سالی ۱۹۵۹ دا کۆنگره ی مامۆستایانی کوردی عێراق له
شه قلاوه بریاری دا ئه و شیوه یه ی که به « سۆرانی » ناسراوه بکا به
شیوه ی په سمی و بنچینه ی زمانی یه کگرتوو ی کوردی دوا پۆژ (۶) .
پێ گومان ئهم شتانه هه مووی بریاری سه ر کاغه ز بوون و به کرده وه

هېچيان له دوا نه بوو (۷) . چونکه راستي به که ی ده ستردن بۆ کارتيکی
 وا زاتيکی گوره و وه ستايي به کی زمانه وانوی قول و ده سه لاتيکی
 جتی به جتی که رانه ی فراوانی ده وی . له بهر نه وه نم قسانه هموو
 قسه ی لانه نیشت بوون و کاره بنچینه یی به که که نه وه بوو له پیشدا
 کورتيکی زمانه وانوی زانستانه بیی تا نم ههنگاوه بیی ، باسی لسی
 نه کرا و به کول و دل ههولگی بۆ نه درا . به کورتي نه گهر ویستت فیلم
 ده ربکیت و بیته خاوه نی سینهمای خۆت ، نه وا ده بی بهر له هموو
 شتیکی تیپتیکی شانۆت هه بی . که زمانی به کگرتووشت ویست ، نه وا
 ده بی کورتيکی زمانه وانوی زانستانه له پیشدا هه بی . نه گهر
 نه ووت نه بوو ، هه ر قسه یه که له م مه ی دانه دا بکیت ، نه وا به
 فیرو ده روات .

ئه ز به ش به حالی خۆم له سه ره تاي ساله کانی به نجاوه هه ستم
 به وه کردوو که زمانی کوردی نه نه لفو بی به کی ریکو پتیکی ده بی و نه
 شتوه به کی نه ده بی به کگرتووی ده بی و نه ده شیتته زمانی کیمیا و
 فیزیک و ماتماتیک و نه لسه فه و بژیکی (الطب) تا له ری ی
 کورتيکی زمانه وانوی به ده سه لانه وه خزمت نه کړی . بۆ نه مه ش هه
 له و کانه وه هه ولم داوه که له سنووری توانستی خۆمدا ههنگاو یکی
 به ره و دروستکردنی کورتيکی زمانه وانوی بنییم . له بهر نه وه هه ولم دا
 چند براده رتيکی نه وه ده مه ی خۆم که هه موومان له به شه زانستی به کانی
 زانستگه ی به غدادا ده مانخویند ، وا لئ بکه م بۆ نه م به سه
 هاوکاریم بکه ن . به کورتي له هاوینی سالی ۱۹۵۲ وه تا هاوینی ۱۹۵۳
 کۆمه لتيکی چند که سیمان بۆ وه رگیزان و دارشتنی زاراوه کانی
 ماتماتیک و فیزیک و کیمیا دامه زراند ، که به زۆری له پشووی
 هاوینی نه وه دوو ساله دا له باخی به رته کئی سله یمانی که باخی
 فه ره جی همه مرادبان پڼ ده گوت ، کۆ ده بوینه وه . جا له بهر نه وه ی
 نه وه ده مه زمانی کوردی زمانی نان په یدا کردن نه بوو ، ئیتمه ش چند
 که نجیکی نه ناسراو بووین و هېچمان ته مه نی له (۲۰) سال
 تیپه ری نه ده کرد ، کاره که شمان وه که هه موو ههنگاو یکی پیشره وانه ی
 دی نه ده چوو هه میشی هه موو که سیکه وه ، له بهر نه وه زۆر
 بهر بهر کانی کران . هیندی که س به شیتیان داده ناین و ده بانگوت
 نه مانه تیکچووون بۆیه نه مه ده که ن و بهزه یی یان ده هاته وه پیاماندا .

هیندیکی دی دهیانگوت نه ئەمانه ئیستیعمار رای سپاردوون ئەمە
بکەن ، وەك ئیستیعمار هیچ ئیشوکاری نەبێ هەر خەریکی ئەوه
بێ زاراوهی زانستانه بۆ کورد دروست بکات . هیندیکی دیش
دهیانگوت نه بابە ئەمانه چەند مائیککی خۆین گەرم و کەرن ، ئەگەنا
کێ ئەم شتانه دەخۆینتتەوه و بەکاریان دەهینن . ئەوا با بلیتین
ئەمشیان کرد و چاپشیان کرد ، کێ کوئی دەداتن و کێ دەبکۆن .
بێ گومان ئەم قەیه له باری سەرنجی ئەوانەوه که بازرگانانە
دەپواننە هەموو کاریک زۆر راست بوو . ئەو دەمه زمانی کوردی
بازپیری نەبوو . ئەوی خزمەتی زمانی کوردی دەکرد نەك هەر تەنیا
نانی پێ دەست نەدەکەوت ، بەلکو ئەگەر نانی بیوايه ، نانی دەپرا .
له گەل ئەمەشدا هی وا هەبوو کارهکەئیمە زۆر به دل بوو و له
سەری دەکردینه وه . به کورتی کۆمهلهکه له سالتیک پتر نەزیا و
کاریکی ئەوتۆی بەرهم نەهینا . بەلام ئەز هەر دەستم هەلنەگرت و
هەولم دا له سنووری توانستدا زمانی کوردی بکەمە زمانیکی
زانستانه و گەلیک کارم بۆ بلاو کردنه وه گەلاله کرد له کـ
خۆیندندا له زانستگەئیهی بەغدا و که له سالی ۱۹۵۵دا بوومه مامۆستای
فیزیک و ماتماتیک له فونابخانه نێوهندی به کانی کەرکوک دەستم
کرد به نووسینه وهی چەند بەرگیک کتیبی زانستانه به کوردی
به کتیک له وانه « سەرتهای میکانیک و خۆماله کانی ماده » به و ئەوی
دی بان « سەرتهای جەبره » ه . هەر دووکیانم له سالی ۱۹۵۷دا له
کەرکوک تهواو کردوه (۸) . بۆ هەر به کتیک لهم بەرهمـ
فەرهنگۆکیکی زانستیم دروست کردوه به کوردی و عەرەبی و
ئینگلیزی . که له هاوینی ۱۹۵۶دا چووم بۆ شام ، چاوم به چەند
نوسەر و ئەدیپیکی کوردی ئەوئێ وەك عوسمان سەبری و قەدری
جان و رهوشەن بەدرخان کەوت و مەسەلهی دامەزراندنی « ئەکادیمی
زانستانهی کورد » م باس کرد له گەلیان (۹) . هەر له سالی ۱۹۵۷دا
و به بۆنهی بلاو کردنه وهی نامیلکهی « خۆیندهواری به زمانی
کوردی » به وه دیسانه وه باسی پتویستی دامەزراندنی « دهستهی
نوسهراڤی کورد » و « کۆری زانیاری زمانهوانی » م کرده وه (۱۰) و
له سالی ۱۹۶۰دا نامیلکهی « هیندی زاراوهی زانستی » م له
سەیمانی و له ۱۹۶۰-۱۹۶۱دا « فەرهنگۆکی زانستی » م له
هەولێر بلاو کرده وه و که له سالی ۱۹۶۰دا بوومه مامۆستا له

قوتابخانه‌ی نژوهندی ههولتیر به یارمه‌تی هاوړی‌ی خوشه‌ویستم
ماموستا عبدالوحه‌مید ئیسماعیل لیژنه‌یه‌کمان بۆ ئەم مه‌به‌سته
دروست کرد .

ئهمانه‌ی له سه‌روهه باسم کردن چهند لاپه‌ره‌یه‌کن له میژووی
هه‌ولدان بۆ دامه‌زراندنی « کۆریکی زانستانه‌ی زمانه‌وانی » و ئه‌و
راستی‌یه‌ش دهرده‌خه‌ن که ئه‌و کۆره‌ی به نیوی « کۆری زانیاری
کورد » هه‌ له ۱۹۶۹دا له عیراق دامه‌زرا ، ئاواتی چهند ساله‌ی من
بوو هاته‌ دی ، که هه‌والی هاتنه‌ بوونی له‌م دوور وولاته‌وه ئوخه‌یی
له گیان و دهروونم خست . به‌لام داخی به‌جهرگم کۆر هه‌ر له
سه‌ره‌تاوه وه‌ک زاپۆیه‌کی له بار چوو هاته‌ جیهانی کورده‌واری سه‌وه
و له سه‌ر بنچینه‌یه‌کی پته‌و دانه‌ریژرا . باری سیاسی کوردستان به
تایه‌تی له سالانی ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۴ به‌ جۆریک ئالۆزکاو بوو که باو
بوو به باوی فشه‌ کوردایه‌تی و پیاوی هه‌لمه‌ته‌کاسه و ماستاو
ساردکه‌روه‌ش قسه‌ی سواربوو . له به‌ر ئه‌وه زۆره‌ی زۆری ئه‌و
ده‌زگا خوینده‌واری و رۆناکبیری‌پانه‌ی به‌ ئەمرک و فیداکاریتی‌یه‌کسی
بێ ئەندازه‌ی رۆله به‌ غیره‌ته‌کانی گه‌ل هاتنه‌ کایه‌وه ، کران به‌ دباری
و پشکه‌ش به‌وانه‌ کران که به‌ درێزایی سالانه له ته‌ر خواردیان و
له ووشک نوستن و هه‌موو سه‌رمایه‌یه‌کیان خۆ هه‌له‌ساردن بوو
به چهند سه‌رکرده‌یه‌کی عه‌شائیری نهران و ته‌نگ‌پینه‌وه . به‌شیک
زۆری ئه‌وانه‌ی لێ‌هاتوو و دلسۆز و به‌کار و لێ‌زان بوون خرانه
پشت گوئی و توور هه‌لدبرانه‌ دوور و ئه‌و کۆره‌ زانیاری‌یه‌ی که
ده‌بوو بپینه‌ مولکی گه‌ل ، بوو به‌ مولکی چهند که‌ستیک که هیندیکیان
ته‌نانه‌ت سه‌ره‌ واویکیشیان له وورگدا نه‌بوو . جا ته‌زووی ئه‌و
بێ‌دادی‌یه‌ هه‌تا ئه‌مپۆش هه‌ر ماوه و هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌شه ئه‌و پاره
زۆره‌ (۱۱) و ئه‌و چاپخانه‌ نایابه‌ و ئه‌و کتیبخانه‌ بێ‌ وینه‌یه‌ی کۆر له
به‌ر ده‌ستیابه‌تی و ئه‌و هه‌موو فه‌رمانبه‌ر و کار به‌ده‌سته‌ زۆره‌ی
کۆر هه‌یه‌تی ، سوودیکی ئه‌وتویان لێ‌ نابینرئ .

ئه‌ز که ئەم قسانه‌ ده‌که‌م و په‌خه‌ له کۆر ده‌گرم ، هه‌ر له
پیشه‌وه ده‌لێم مه‌به‌ستم له‌مه‌ شکاندنی کۆری زانیاری نی‌یه‌ ، چونکه
ئه‌وه‌ته ئاواتی ۲۵ سال له‌مه‌وبه‌ری خۆمه‌ و به‌ کرده‌وه په‌نجم بۆ

کیشاوه . هر که سیک پچیک و بژدانی بی دان بهو راستی دا دهنتی .
 نامانجیشم نهوه نی به که کۆر له ترساندا « زلم بکات » . نه گهر نهو
 جۆره « زلیتی » بانهم بو بستا به ده میک بوو هه مبوو . ههروه ها به
 هیچ جۆریک له گه ل نهوانه شدا به ک ناگرمه وه که قسه به کۆر ده لێن
 چونکه خۆبانی « زل » نه کردوو ، وه ک چۆن کۆن له گه ل نهوانه دا
 نه بووم که هیرشیان ده برده سه ر کۆر و پاش ماوه به ک قوروقه پشان
 لێ کرد ، دوا ی نه مه کاریکی پچووکیان پێ سپێردا . نه م ره خانه ی
 ناراسته ی کۆریان ده کم له وه وه دێ که جگهرم بۆ حال ی زمان و
 کولتوری گه له که مان زان ده کا و ده ره به شیش نایم نه گهر بیتو دل ی
 دنیا به ک خه لک له سه ر هه ق له خۆم به شینم . جا وا لیره دا هیندی
 له ناته واوی به کانی کۆر به ربه باس ده کم :

۱ - شیهوی پیکهانی کۆر

.....
 .....

به تایبه تی هه ر له عیراقدا که لیک کهس هه ن که ده شیا نه نامی
 کارای کۆر بوونایه . پتویسته کۆر له گه ل نهوانه پتوه ندی به سه تی و
 نه گهر داخواری بان هه بوو ، داخواری به کانیان بۆ جێ به جێ بکسا
 تا کو نهوانیش له گه ل کۆر کار بکن . نه ز نیوی کهس نابم تا نه لێن
 له بهر خاتری هاو پێ به تی یا دۆستایه تی یا خزمایه تی یا خۆشه وسته ن
 نیوی نهوانه ده بات . . . . .

ههروه ها نابن تا به ره مه میکی باشتر هه بێ به ره مه میکی باش بلاو
 بکریته وه . بۆ وینه کۆر ده چن نامیلکه به کی وه ک « ریکه وت له
 ته رازووی زیری دا » له گه ل ریزم دا بۆ خاوه نه که ی ، بلاو ده کاته وه ،
 که چی فه ره نه نگیتی کوردی - عاره بی مه زن که خوالی خۆش بوو گیوی
 موکریانی ژبانیکی پتوه بر دووه ته سه ر ، بلاو ناکاته وه . له هه مووی
 خراپتر نه وه به یه کسه ر به خاوه نه که شی نالی بپۆ به ره مه مه که ت بلاو
 ناکه مه وه ، به لکو چهند سالیک ده به یینی و ده بیبا و ده ستی ده ستی پێ
 ده کا و وینه ی فه ره نه نگه که ی ده گریته وه و بێ رازی بوونی نووسه ره که ی
 لای خۆی گلی ده داته وه و ناینی ریته وه بۆی . نووسه ری نه گبه تیش
 له ژیر باری نازار و خه فت و پش خواردنه وه دا ده نالینتی . له

زەببەیی لە ژێر پەردەیی ئەوەدا کە ووشەیی تازە داناشرایوی بە دل
 نایە ، چووێ گەلێک ووشەیی بێگانەیی بەکار هێنارە کە بەرامبەرەکانیان
 لە کۆنەوێ لە نیو زمانی کوردیی دا هەن وەك : قاموس ، عامل ، لهجة ،
 فرق ، طبیعی ، فعل ، هنگامه ، سراسو ... هتد . کەچی چووێ
 هێندێ ووشەیی داناشرایوی کۆری بەکار هێناوێ ... ئەمانە
 هەمووی قەیناکا و بۆ ئەو . بەلام نایە جێیی داخ و خەفەت نایە
 لە فەرەهنگییکی وادا کە د . ئەورەحمانی حاجی ماری کە لای خۆی
 دوکتۆرای لە « زانستی فەرەهنگ نووسینی کوردی » دا وەرگرتووێ و
 بە ئاو و تاووە باسی فەرەهنگەکی زەببەیی دەکا ، هەر لە لاپەرەیی
 یەکەمی یەوێ لە سەر بنچینەیی هەگە دامەزرابن ؟ بۆ وێنە تەواوی
 فەرەهنگەکی زەببەیی بە بەشی (هەمزە) دراوێتە قەلەم . لـ
 لاپەرە یەکا دا دەلێن : هەمزە دەنگییکی لە دەنگەکانی زمانی کوردی لـ
 گەرودا دێتە دەر ... هتد . « کەچی کە باسی (ئا) دەکا دەلێن :
 « یەکەمین پیتی ئەلفوبییی زمانی کوردی یە کە بە خەتی لاتینی
 بنوسرێ و دەنگییکی پێشان دەدا کە لە تیکەلاو بوونی (هەمزە) و
 (ئەلف) پێکھاتووێ » - هەر ئەوێ .

لێرەدا پیاو هەر دەبێن بۆ « هەمزە لە هەبایی چی ! » . ئەو
 دەنگانەیی کە کاک زەببەیی بە هەمزەیان دەزانن یا بە هەمزە و ئەلف
 یا بە هەمزە و شتیکی دییان تێ دەگا وەك ئا ، ئە ، ئو ، ئوو ،
 ئۆ ، ئی ، ئی ، ئەمانە هەمزە نین . ئەمانە هەموو تیبیی دەنگداری
 کورت و درێژن کە نیکارە لاتینی بەکانیان بەم جۆرە یە :
 ê'î'ü'or'ur'ea . هەمزە دەنگییکی تاییبەتی یا جۆرە
 بزۆینە یەکی بە کجار کورتە لە عەرەبی دا کە لە بزۆکە (الـکـسـرـة
 المختلصة) (Marmel vokal) ی کوردی دەچن . ئەم دەنگە
 لە هێندێ لە ووشە عەرەبی یانەدا کە هاتووێتە نیو کوردی یەوێ
 بوو بە (ی ê) - سەرنجی (بئر) بدەن کە بوو بە (بیر) ، یا
 بوو بە (ئ e) - سەرنجی (مئزر) بدەن کە بوو بە
 (مئزەر) . هەمزە لە نامراز (ادآة) ی (ئە) دا هەبە کە
 ئەویش لە بنچینەدا لە (نھا) و (نھ) و (نۆ) و هاتووێ .
 ووشەیی (ئاسمان) ، (ئەمە) ، (ئومئید) ، (ئووج) و (ئۆخەیی) ،
 (ئیش) ، (ئیش) بە هەمزە دەست پێن ناکەن ، هەر وها بە

هه مزه و ئەلف یا هه مزه و واو و ... هتد دەست پێ ناکەن ، بە لکو
 بە تیبی دەنگداری $\hat{e}^{\prime}i^{\prime}o^{\prime}u^{\prime}e^{\prime}a$ دەست پێ دەکەن .
 نووسینی ئەم دەنگانە بە هه مزه له زمانی کوردی دا کارێک بوو لـ
 سه ره تـای په نجا کاندـا کـرا بۆ ئەوهـی له هه لکشـاوی (مـدة) و سه ر
 (فـتـحـة) و بـۆر (ضـمـة) و ... هتـد له ووشـهـی آسـمان ، احمـهـد ،
 او مـیـد و ... هتـد یـزگار بـکـرێـن . جا با بـلـتـیـن کـاک زهـیـحـی کـه
 هه رچهـنـده مـرۆـفـتـیـکی زۆـر زانـه و ئەمـهـی ئـی تـیـکـچـوو ، ئەـی چۆـن دهـبـن
 کۆرـیـکی زانیـاری زـل و زهـلام شـتـیـکی وای ئـی تـیـک بـچـی !
 بـ دـ . نهـسـرین فهـخـری (۱۲) دهـنووسـی که (نـ) ی چـاوگی (نون المـصـدر) له
 کوردی دا ئەم تـیـبانـهـیان پـیـش دهـکـهـوی : ا (وهـک سووتـان) ، ی
 (وهـک بـرین) ، و (وهـک چـوون) ، د (وهـک کـردن) ، ت
 (وهـک رـشتـن) . ناـشـکـرایه که (نـ) ی چـاوگی هـیـچ کـانـتـیـک تـیـبـکی
 پـیـش دهـنگ (حـرف صـامت) (Consonant) ی وهـک (د) و (ت) ی
 ناـکـهـویـته پـیـشهـوه . ئەو تـیـبهـی که پـیـش (نـ) ی چـاوگی کهـوتـوه له
 ووشـهـی (کـردن) و (رـسـتن) دا ئەوه ئەو تـیـبه دهـنگـداره که
 بـزۆـرکـهـی پـیـش دهـلـتـیـن . بهـلام که ئەم دوو ووشـهـیه به ئەلفـوبـهـی
 لاتیـنی بنـووسـرێـن بهـم جۆـره Ristin و Kirdin ئەوسـا
 به تهـواوی بۆـمان دهـر دهـکـهـوی که تـیـبی پـیـش (نـ) هـکه (نا) یه و اتـا
 تـیـبـکی دهـنگـدار (بـزویـن) هـ نـهـک تـیـبی پـیـش دهـنگ (صـامت) ی (د) یـا
 (ت) .

ج - کۆر تیبی دهنگدار به (حـرف صحیح و صامت) ی عهـرهـبی
 دهـداته قهـلـم (۱۳) . راستی بهـکـهـی (حـرف صحیح) و (حـرف
 صامت) ههـردووکیان بهـکن و پـیـش دهـنگـن . له کـانـتـیـکـدا (حـرف عـلـة)
 دهـنگـداره . و اتـا (تـیـبه بـزویـن) و (تـیـبی دهـنگـدار) ههـردووکیان یهـک
 مانایان ههـیه و بهـکن . ئەوهـی بـیـزویـی دهـنگـداره و ئەوهـی نـهـبـزویـی
 پـیـش دهـنگه .

ئەم ههـله زله زلانهـی سهـرهـوه تهـنـیا نمـوونهـیهـکی کهـم بوون بۆ
 ژمارهـیهـکی یهـکـجار زۆری لهـم بـابهـته که ئەمانه له زانستی زمانهـوانی دا
 به کفر دهـژمـیرـیـن و ههـرچی ئەلفـوبـهـی زمانهـوانی بـزانی ناـبـهـی
 بـکـهـویـته ههـلهـی لهـم جۆـره وه .

گوڤاری کۆپ ده‌بوو به‌رزترین و باشترین گوڤاری کوردی بی ؛ به‌لام به داخه‌وه وا نی‌به . ئه‌و باب‌ه‌تانه‌ی له‌ نی‌و گۆفاره‌که‌دا بلاو ده‌کریته‌وه به‌ پنی پرۆگرامیکی تایبه‌تی و نه‌خسه‌یه‌کی سنوور بۆ کیشراو نین : کۆرپیکی ئه‌کادیمی‌ی راسته‌قینه ، نه‌که هه‌موو سه‌ری سالتیک به‌ پنی ئاماریکی زانسته‌نه‌ی هورد ، جۆری ئه‌و باب‌ه‌تانه‌ی خه‌ریکیان ده‌بن و بلاویان ده‌کاته‌وه ، دیاری ده‌کا و هه‌ر به‌ پی‌ی ئه‌وه‌ش پسۆپ بۆ ئاماده‌ کردنی ئه‌و باب‌ه‌تانه‌ ده‌دۆزیته‌وه ، به‌لکو ژماره‌ی ئه‌و لاپه‌ره‌انه‌ش ده‌ست نیشان ده‌کا که بۆ هه‌ر باب‌ه‌ت و هه‌ر پسۆپیک به‌رخان ده‌کری . ئه‌مه‌ی ئیتمه‌ به‌ پێچه‌وانه‌وه ، به‌ هه‌وه‌س و ئاره‌زووی ئه‌وانه‌ ده‌برئ به‌رپۆه که زروونی تایبه‌تی کردوونی به‌کار به‌ ده‌ست و ئه‌ندامی کۆپه‌که . چی پتۆسته و تاج ئه‌ندازه‌یه‌که و کچی بدۆزینه‌وه بۆی تا بیکا ، باسی نی‌به . به‌لکو ئه‌وا فیساره‌که‌س تۆ بووته‌ ئه‌ندامی کارا با ئه‌ندامی یارمه‌تی‌ده‌ر ده‌برۆ چی ده‌زانیت و چۆنی ده‌زانیت و چه‌ندی پنی ره‌شس ده‌که‌بته‌وه بیکه ، ئازادیت . هه‌ر له‌ به‌ر ئه‌وه‌شه‌ که کاک مه‌سه‌وود محمه‌د کاتیک ده‌به‌رئ ووتاریک له‌ سه‌ر (ی) له‌ ریزمانی کوردی‌دا بنووسی (۱۴) با له‌ سه‌ر (پاناو) ووتاریک بنووسی (۱۵) ، له‌ با‌تی ئه‌وه‌ی هه‌ول بدا له‌ باب‌ه‌ته‌که‌ی بدوئ ، ده‌چن هه‌زار سه‌ه و سه‌له‌کی وا دینیتسه‌ پیتسه‌وه که نه‌که پتۆه‌ندی‌یان به‌ باب‌ه‌ته‌که‌وه نی‌به و به‌س ، به‌لکو ته‌نانه‌ت پتۆه‌ندی‌شیان به‌ زمانه‌وانی‌یه‌وه نی‌به ، به‌ کوردی ووتاریک که ده‌یتوانی به‌ ۳- { لاپه‌ره‌ مه‌به‌سته‌که‌ی به‌ ته‌واوی بدا به‌ ده‌سته‌وه ، ئه‌و (۷۵) لاپه‌ره‌ی له‌ سه‌ر ره‌ش کردووه‌ته‌وه و هیشتا دل‌ئیشی به‌حه‌ت نه‌بووه . یا شینخ محمه‌دی خال دیتی ووتاریک له‌ سه‌ر جه‌ماله‌دینی ئه‌سه‌داوایی له‌ دوو ژماره‌ی گۆفاره‌که‌دا بلاو ده‌کاته‌وه و (۸۹) لاپه‌ره‌ی پنی ده‌گریته‌وه (۱۶) ، له‌ کاتیکدا که ئه‌م باسه‌ چه‌ند جار له‌ گوڤار و رۆژنامه‌ و کتێبه‌ عه‌ره‌بی و فارسی‌به‌کاندا بلاو کراوه‌ته‌وه . شایانی باسه‌ که خوالی‌خۆش بوو ئه‌سه‌داوایی که به‌ « ئه‌فغانی » نی‌وی رۆپوه ، هه‌ر چه‌نده‌ له‌ ئه‌سه‌داوای کوردستان‌سی ئیران و له‌ خیترا‌نیکی کورد له‌ دایک بووه ، به‌لام له‌ کوردستاندا نه‌زیابوه و راسته‌وخۆ خه‌ریکی گۆپین و پیتسخستی کۆمه‌لگه‌ی

کورد نه بووه ، له بهر نه وه چې نه ووتاره گۆفاری کۆر نه بوو . جا
 نه گهر بهاتایه ووتاره که له چې به کی دی بلاو بکرا به وه ، هیچ زیانکی
 له ریز و پایه ی شیخی خال نه ددا ، چونکه خالیک که نیزیکه ی
 په نجا سال ژبانی خۆی به خزمه تی زمان و کولتوری کورده وه .
 بردووه ته سهر و ریزی خۆی له م باره به وه به سهر هه موو لایه کدا
 سه پاندووه ، نه گهر نه ووتاره ی له ههر کوئی به کی دی دا بلاو
 بگردایه وه ، جیاوازی نه بوو بۆ نه و . ههر نه م دووباره کردنه وه به ی
 نه و له نووسینه نیو براوه که ی د . نه سرین فه خریشدا ده بینین که
 له باره ی « پاشگر و پیشگر » وه نووسیوتی . جا نه گهر خۆمان
 نه خله تینین هه موو نه و بیرو رایانه ی که نه و به تازه ی داناون و
 ویستووبه تی بیان خاته روو له دوو لایه ردا چې بیان ده بووه وه .
 ههروه ها نه و ووتاره (٦٩) لایه به ی به ی که د . پاکیزه ره فیک حیلمی
 نووسیوتی له باره ی ده ستور سازی زمانی کوردی به وه (١٧) ، که
 له کوئی وه ده ست پښ بکا و ده ست پښ نه کا و له ویشه وه که وتووه ته
 باسی نافیتا و هیندی نه لغوبی نافیتاییشی بۆ نووسیوبه ته وه ،
 جارئ نه گهر ووتاره که بۆ نه وه به باسی نافیتا بکری ، نه و باسی
 نافیتا له سهدان و بگره هه زاران کتیدا به زمانی جۆر جۆر کراوه .
 پیاو ده توانی بیان کا به کوردی و به کتیب بلاویان بکاته وه . خو نه گهر
 باسه که بۆ نه وه به (که ده شیا واین) پتوهندی ی زمانی کوردی به
 نافیتای به وه بخاته بهر چاو ، نه و نه و ووتاره هیچ دۆزینه وه به کی
 نوئ ، یا پتوهندی به کی تازه دۆزراوه ی ریزمانی کوردی به نافیتای به وه
 ناخاته بهر چاو . وه رگیزان له زمانی بیتگانه وه پئی نالیسن
 لیکۆلینه وه . لیکۆلینه وه مانای وایه شتی تازه بابته به پینریتسه
 کابه وه . جا نه گهر د . پاکیزه ره خنه له نه دنامه کانی کۆر ده گری که
 ده چن باسی فۆنیم و مۆنیم ده نووسن (١٨) و شتیک که چه ند سه د
 سالتیکه خه لکی گه بشتووبه تی نه وان وه ری ده گیزنه سهر کوردی و
 نه حسیبی لیکۆلینه وه ده بفرۆشن پیمان ، نه وا نه مه ی نه و ده پتسی
 راست ده کا و وایه ، نه گهر چی نه م قسانه ی نه و هه مووی به زیاده وه
 و له پیش نه و دا له نامیلکه ی « زمانی به کگرتووی کوردی » دا کراون و
 نه و پوخته ی نه و قسانه ی دووباره کردووه ته وه ، له گه ل نه وه شدا
 قسه به کی هه تی کردووه ... به لام نه ی بۆچن ههر خۆی چه ند
 سالتیک له گه ل نه وان ده دا کاری کرد و نقه ی لیه نه هات . دواپی بۆچی

هەر د. پاکیزه خۆی له سەر داووده زمیره ی ئهوان دهچن به پێوه ،
 وهك له ووتاره دهستور سازى به كانى دا دهر دهكهوئ ؟ بێجگه
 له وهش ئهگه له من دهپرسن له كوئوه دهست بگهین به دهستور
 سازى زمانى كوردى ، ئهوا پهپ و راست دهگهین له زمانى كوردى
 خۆیهوه ، له بهراورد كردنى شتیهكان و زارهكانی بهوه به بهكدی ، له
 له بهراورد كردنى جۆرى داپشتنى ووشهكان و رستهكانى و
 جیاوازی دهنگهكان ، ههروهها گهڕان به دواى وینه راستهكانیاندا ،
 به پێى دهستورێ زمانهوانى . بۆ ئهوهى بنوانی پێزمانیکى
 پهكگرتوو دابنێ که بێ به بنچینهى زمانیکى پهكگرتوو . جا
 لێردها به داخوه دهگهین که لهم رووهوه تهنیا بهك کار کراوه ئهوهش
 نامیلکهى نێوبراوى « زمانى پهكگرتوى كوردى » ی نووسهرى ئهم
 ووتارهیه . لهوه بهتزازى ههچ جۆره ههولیک نهدراوه و نهکراوه .
 ئهمهش وهنه پێ شانازی بێ بۆ من بهلكو جێ داخ و خهفەت و
 شهرمهزاری به ، که ئهم ههموو قسه زل و پف ههلدراوانه (١٩)
 دهکرین و ئهم ههموو کاغهزه سهپیه جوانانه رهش دهکرینهوه و ئهم
 ههموو پاره زۆره تهخشو پهخش دهکرین ، کهچی تهنیا بهك کار
 لهم بارهیهوه دیاره ، ئهوهش ئیشی کابرایهکی دوور وولاته که
 کۆر له « رووی پیاوهتى » بهوه خراپهکاری لهگهگدا دهکات (٢٠) .

ئهجا با بچینه سەر ووتارهکانی د. ئهویه حمان حاجی ماری ،
 به تابهتى ووتارهکەى له سەر لیکسیکۆلۆژی زمانى كوردى (٢١) که
 ووتاریکی پهكجار ساده و سهرهتایی و گاگۆلکێ کهرانهیه . سهپه
 ئهوهبه له لابهکوه ئهو باسی ئینتمۆلۆژی زمان دهکا ، بهلام له
 لایکی دی بهوه و له کاتیکدا که ووشه (هسک) و (ووشک) و
 (ئهسپ) و (ههسپ) له پال پهکوه دهنوسن ، که ئهمهیان راسته ،
 کهچی دهچی له ههمان کاندا ووشه (دامپین) و (داوین) و
 (ما) و (مین) پش ههه له پال پهکوه دهنوسن و ههه وهك
 ئهوانه پيشوو به كوردی یان ده داته قه لهم و ئهمهش نێو دهنن
 (علم المفردات) . له کاتیکدا ههموو زمانهوانیک دهزانن که
 (دامپین) له (دامن) ی فارسی بهوه هاتوه که كوردی پهکەى
 (داوین) هه ، ههروهها (ما) له (ماده) ی فارسی بهوه هاتوه
 که كوردی پهکەى (مین) به . به پێى دهستورێ زمانهوانى

کوردی ، کاتیک تیبی بن دهنگی (م) پیش تیبیکی دهنگدار بن ، به
 تاییهتی پیش (ئا ، ئه ، ئب ، ئد) له نیویک یا ئاوه لئیویکی
 فارسی تازه دا ، به زۆری ئه (م) ه له ووشه کوردی بانه دا که
 بهرامبر ئه و ووشه فارسی بانه وینهی (و) یا (ف)
 وهرده گری . وهك : دامن ، یمودن ، خام ، نماز ، شام ،
 نمودن ، هنگام ، مردم ، گمان ، نیم ، زمین ، بادام ، خمیر ،
 داماد ، نامو ... هندی فارسی وینهی : داوین ، یوان ، خاو ،
 نویژ (نفیژ) ، شیو/ف ، نواندن ، ههنگاو ، مرواف ، کهوان ،
 نیو/ف ، زهوی ، باوی ، ههویر ، زاوا/زافا ، نیو (ناو/ف) و ...
 هند له کوردی دا وهرده گرن . جا ئه م دهستوره ته نیا بۆ ئه
 ووشانه نی به که خۆمالین و بنه رهیان به که ، به لکو هیندی جار
 ووشه ی بیکانهش دهگریته وه که بکه ونه هه ر دوو زمانه که وه . بۆ
 وینه ووشه ی تمام ، سلام ، جماعه ، خیمه ، یتیم ، درهم له
 فارسی دا هه ر وهك خۆیان ماونه ته وه ، کهچی له کوردی دا بوون به :
 تهواو ، سلاو/ف ، جفات ، ختیهت ، ههتیهو ، دراو/ف . له بهر
 ئه وه (داوین) کوردی به و (دامین) کوردی نی به .

یا ده بینین که کاک محمهد ئه مین هه ورامانی هه ر له خۆیه وه
 ده لئ : « زمانی ئاوینستا به زمانی میدی نووسراوه و ووتراوه » (۲۲) .
 وا بزانه ئه وانیه له کۆردا کار ده که ن ئه وه نازانن که تا ئیتسه
 تافه تیکستیک به زمانی میدی به کان نه دۆزراوه ته وه . ئه وه ی که
 له و زمانه ده زانری ته نیا چهند ووشه ی تیکه که ئه ویش له پئی
 زمانه کانی دی به وه بۆمان ماوه ته وه . نازانم کاک هه ورامانی ئه م
 سه به ی که کوئ وه هینا و کۆر چون بۆی سه ملاند ؟!

۳ - ریئووسی کۆر

ئه وه ی ناشکرایه ئه وه یه ئه لفو بیی کوردی له ئه لفو بیی به کی
 هه ره بی - فارسی دهسکاری کراوه وه هینراوه ته بوون و پر به
 پیستی دهنگه کانی زمانی کوردی نی به و گه لئ که موکووی و ناتهواوی
 تیدایه که هیندیکیان به ههچ جۆره دهسکاری کردنیک چاره سه ر
 ناکرین (۲۳) . به لام دهردی کورده که ده لئ : « ریوی خۆی به

کونه نه ده چوو هه زگیش بوو به کلکی بهوه . کوری زانیاری
 ههستا که وته دهستکاری ئەم ئەلفوبییه و بهوه زیتر سهری له
 خه لک شتیواندا . لیتره دا ناتوانم به دوور و دریزی باسی هه موو
 ناته واوی به کانی ئەم ریتوو سه بکه م ، به لام وا هر بۆ نمونه چهنده
 شتیکی ده خه مه بهر چاو ، له مانه :

(یی دریز) واته (i) به (ی - خه تیکی له سهر) له

جیاتی (ی) . ده نووسن و (واوی دریز) واته (ii) به م جوړه
 (و - خه تیکی له سهر) له جیاتی (و) ده نووسن که ئەمه شس
 خۆی له خۆی دا لاسایی به کی ناشی یانه ی تیبی لاتی نی به . چونکه
 جارێ (و) ته نیا نیگاری تیبی ده نگداری کورت (واته u) نی به ، تا
 پیاو بێ و به سهر (فتحة) ێک بیکانه تیبی ده نگداری دریز . (و)
 جارێک له جیاتی u واتا به رامبه ر به بۆر (ضمة) ی عه ره بی و
 جارێکی دیش له جیاتی (W) واته به رامبه ر به (واو) ی عه ره بی
 به کار ده هینرئ ، که به که میان ، واته u ، تیبیکی ده نگدار
 vocal ی کورته ، به لام دووه میان واته (W) تیبیکی

نیوه ده نگداره Semi vocal . بۆ وینه : (و) له وشه ی

(وهه Were) دا له گه ل (و) له وشه ی (کور Kurd) دا یه ک
 نین ، واته به ک ده نگ نین و جیاوازن . به که میان وه ک ووتمان
 تیبیکی نیوه ده نگداره (W) و دووه میان تیبیکی ده نگداری
 کورته (u) . هه ره ها تیبی (ی) به ته نیا تیبیکی ده نگداری کورت
 نی به ، تا پیاو بێ و به سهر (فتحة) ێک بیکانه تیبی ده نگداری
 دریز (ی) . (ی) جارێک له جیاتی (i) له نه ختیکی له ژیر
 (کسه) ی عه ره بی دریز تره به کار هینرئ و جارێکی دیش له
 جیاتی (y) به کار ده هینرئ که ده نگه کی له ده نگه ی
 (ی) ی عه ره بی ده چن . به که میان (واته i) تیبیکی ده نگداره و

دووه میشان (واته y) تیبیکی نیوه ده نگداره . بۆ
 وینه (ی) له وشه (تیر tir) دا له گه ل (ی) له
 وشه ی (بار yar) دا یه ک نین و جیاوازن . به که میان وه ک

ووتمان ، تیبکی دهنگداری درێژه (i) و دووه میان تیبکیسی
 نیوه دهنگداره (y) . له ووشه‌ی (دیاری diyari) دا هه
 دوو جۆری (ی) که به جوانی ده‌بهرنێ .

بێجگه له‌وه‌ش دانانی چوکه له سه‌ر (ر) بۆ کردنی به‌رێنی
 قه‌له و له باری هونه‌ری‌یه‌وه ناراسته چونکه چوکه خستنه سه‌ر
 (ر) وا له (ر) که ده‌کا که له نووسینی‌دا له‌گه‌ڵ (زا) و (ژ) « به
 تاییه‌تی ژ » له یه‌کدی بگۆرێن و رینووسه‌که زه‌حمه‌تر بکات له
 به‌ر ئه‌وه چوکه‌که هه‌ر له ژێر (ر) که دا « به‌م جۆره (ر) « به‌م‌ایه‌وه
 چیتر بوو . هه‌روه‌ها (ی) نانه پال (الاضافة) پاش (ی) درێژ
 پتویست بوو به‌م‌ایه‌وه وه‌ک له به‌رگم دووه‌می به‌شی به‌که‌می گۆفاری
 کۆر (ل ١٣-١٤) دا باس کردوه . دوا‌ی ئه‌مه هه‌موو (ر) یه‌ک
 که له سه‌ره‌تای ووشه‌وه بچ له کوردی‌دا قه‌له‌وه ، کورد هیچ کاتێک
 ده‌م به‌رێنی لاواز ناکاته‌وه ، له به‌ر ئه‌وه ئه‌و (ر) یانه‌ی له سه‌ره‌تای
 ووشه‌وه دین پتویست ناکا چوکه بخرێته سه‌ریان چونکه له‌که‌س
 تێک ناچێ (X) . ئه‌مه‌ش وه‌ک ماتماتیک وایه . بۆ وێنه که له
 ماتماتیکدا نووسیت (٤) یا (س) ، ئه‌وه مانای + و + س
 ده‌گرێته‌وه ، له‌به‌ر ئه‌وه دانانی نیشانه‌ی (+) له پیش (٤) که به‌
 (س) که‌وه پتویست نایه .

ئا له‌به‌ر ئه‌م هۆیانه و گه‌لێن هۆی دی ده‌سکاری کردنی رینووسه
 کوردی‌به‌که‌مان له لایه‌ن کۆره‌وه و به‌و شتیه ناشی‌یانه‌یه‌ی سه‌ره‌وه
 له تیکدانی ئه‌لفبێکه به‌ولاوه هه‌چی دی نه‌بوو .

(X) ئه‌مه راسته (ر) ی سه‌ره‌تای ووشه هه‌میشه قه‌له‌وه ، به‌لام
 هه‌ر له به‌ر ئه‌وه‌ی (ر) ی قه‌له‌و و (ر) ی له‌ر له کوردی‌دا هه‌یه و
 له یه‌کتری جودا کراونه‌ته‌وه ، پارێزگاری کردنی ده‌نگه‌کان له جێ
 خۆی‌دا کارێکی مه‌نتیقی و به‌جێ‌یه ، له به‌ر ئه‌وه‌یه (ر) با له سه‌ره‌تای
 ووشه‌ش بچ هه‌ر به قه‌له‌وی بنووسرێ راسته .

(گۆفاری کۆلێجی ئه‌ده‌بیات)

وهك له‌مه‌وه‌ر باس‌مان كرد به‌كه‌م‌ین هه‌ول‌دان بۆ دانانی زاراوه‌ی زانستی بۆ زمانی كوردی له‌ سالانی ١٩٥٢-١٩٥٣ دا دراوه و به‌كه‌م‌ین هه‌ول‌دان به‌ كرده‌وه‌ ئه‌و فهره‌ه‌نگۆكه‌ زانستانه‌یه‌ كه‌ بۆ ك‌تیب‌یی « سه‌ره‌تای میكانیک و خۆماله‌گانی ماده » له‌ ١٩٥٧ دا ته‌واو بووه و له‌ به‌هاری سالێ ١٩٦٠ دا كه‌وتوو‌ته‌ به‌رده‌ست خۆینه‌روه‌ه . هه‌ر پاش ئه‌مه‌ش به‌ ماوه‌یه‌ك‌ی كورت نامیل‌كه‌ی « هه‌ندیک زاراوه‌ی زانستی » خراوه‌ته‌ باژیره‌وه . پاش بلاو كردنه‌وه‌ی ئه‌م دوو به‌ره‌مه‌ ئه‌وجا « نه‌قابه‌ی مامۆستایانی سه‌یمانی » له‌ سه‌ر بنچینه‌ی ئه‌و دوو كاره‌ نامیل‌كه‌ی خۆی بلاو كرده‌وه و ژماره‌یه‌ك‌ی زۆر له‌ زاراوانه‌ی وه‌رگرت كه‌ له‌و دوو به‌ره‌مه‌دا به‌كار هێنرابوون یا دانرابوون ، بێ ئه‌وه‌ی به‌ هیچ جۆرتیک باسی سه‌رچاوه‌گانیان بكات . جا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی « نه‌قابه‌ » هێندیک له‌و زاراوانه‌ی به‌ هه‌له‌ وه‌رگرتبوو ، بێجگه‌ له‌وه‌ش ژماره‌یه‌ك‌ی به‌كج‌ار زۆری ئه‌وانه‌ی خۆی دروستی كردبوون ، ك‌الو ك‌رچ و ناشی‌بانه‌ بوون ، ناچا بووم هه‌له‌گانی له‌ گۆفاری « پۆزی نوێ » دا كه‌ هاو‌پێ‌ی منالی و خۆشه‌ویستم جه‌مال شالی ده‌ری ده‌هینا ، راست بکه‌مه‌وه‌ (٢٤) . خۆ ئاماده‌ كردنم بۆ هاتنه‌ ئه‌وروپا و پاش ئه‌وه‌ش داخستنی گۆفاری « پۆزی نوێ » پێ‌ی ئه‌وه‌یان گرت كه‌ ئه‌و زنجیره‌ ووتاره‌ ته‌واو بكه‌م . هه‌رچی چۆنیک بێ میژووی راسته‌قینه‌ی دانانی زاراوه‌ی زانستی له‌ زمانی كوردی دا له‌و فهره‌ه‌نگۆكه‌ زانستی‌یه‌وه ، ده‌ست پێ ده‌كا كه‌ بۆ ك‌تیب‌یی « سه‌ره‌تای میكانیک و خۆماله‌گانی ماده » نووسراوه‌ته‌وه . « كۆری زانیاری » ده‌به‌وێ ئه‌م راستی‌یه‌ بشاریته‌وه و تێكی بس‌دا و میژووی زاراوه‌ی زانستانه‌ی كوردی به‌ هه‌له‌ پێشك‌ه‌ش خه‌لك بكات ، وه‌ك له‌ ووتاره‌كه‌ی د . ئه‌وره‌حمان حاجی م‌ارف‌دا ده‌رده‌كه‌وێ كه‌ هیچ باسی (فهره‌ه‌نگۆکی فیزیک) هه‌ك ناكات .

جا ئه‌گه‌ر بێتو پێش ده‌رچوونی ئه‌و (فهره‌ه‌نگۆکی فیزیک) ه و (هه‌ندیک زاراوه‌ی زانستی) له‌م لاو له‌ولا و له‌م فهره‌ه‌نگ و له‌و فهره‌ه‌نگدا چهند وشه‌یه‌ك‌ی زانستانه‌ به‌ پێكه‌وت له‌ عه‌ره‌بی‌یه‌وه كرابن به‌ كوردی ، ئه‌وانه‌ هێچیان به‌ ئامانجی دانان و دروست كردنی

زاراوهی زانستانه‌ی فیزیک و ماتماتیک و گیانه‌وه‌رناسی و ... هتد
 نه‌بوون . لیره‌دا مه‌به‌ستم ئه‌وه نی‌به له سه‌ر کاره‌کانی خۆم
 بکه‌مه‌وه ، ئه‌وه مافیکی ره‌وای خۆمه و هه‌ر که‌ستیک و بزدانی بێج دان
 به‌وه‌دا ده‌نج ، به‌لام به‌ر له هه‌موو شتیک ده‌مه‌وئێ ئه‌وه بخه‌مه پێش
 چاو که کۆر چاوی به هه‌ول و ته‌قه‌لای ئه‌وانه هه‌ل نایه‌ت که سالان
 و مانگان و له پۆزانی ره‌شدا مازووری کێشانه کاربان کردووه له
 پێناوی خزمه‌تی ووشه‌ی کوردی‌دا ، بێ ئه‌وه‌ی به مووچمه‌ی
 زۆره‌وه و له ژووری گه‌رمونه‌رمدا دانێشتن و به‌رده‌ست فرکان
 فرکان چاو قاوه‌ی هێنابنه‌ته به‌ر ده‌م و به دوکتۆر دوکتۆر و مامۆستا
 مامۆستا قسه‌ی له‌گه‌لدا کردبن .

هه‌ر چه‌نده ئه‌م ووتاره جێی ئه‌وه نی‌به که زاراوه‌کانی کۆر
 له سه‌ره‌وه تا خواره‌وه له بێژنگ بده‌م . چونکه ئه‌وه‌م هه‌لگرتووه بۆ
 کاتیکی دی و شوێنیکی دی . به‌لام ئه‌وا له گۆفاری کۆر (نهره‌به‌ک -
 نهره‌شه‌ش) هه‌وه ، ژماره‌به‌ک له‌و زاراوانه وه‌رده‌گرم و ده‌بان خه‌مه
 به‌رده‌ست هه‌موو زانایه‌کی دلسۆزی گه‌ل تا بزائن ئه‌وانه‌ی ئه‌م
 زاراوانه‌یان بۆ کۆر دروست کردووه و به سه‌ر زانساندا
 سه‌پاندوویان ، به که‌لکی ئه‌م کاره نه‌هاتوون . هه‌موو مرفۆئیکی به
 ئینسافیش مافی ئه‌وه‌ی هه‌یه حسیبیک له‌گه‌ل ئه‌وانه‌دا بکا که
 فه‌رمانی خۆیان به راستی و دروستی به‌جێ ناگه‌یه‌ن .

۱ - به‌رگی یه‌که‌م - به‌شی یه‌که‌م ، ۱۹۷۳، ل ۴۲۳ - ۵۲۵

۱ - له جیانی (اجازة) « ووجان » دانراوه . « ووجان » به
 عه‌ره‌بی « فترة راحة قصيرة » و هه‌روه‌ها (مهله) به که له کوردی‌دا
 بووه به (مۆله‌ت) . کورد ده‌لێ : « چه‌ند پۆزیک ووجانم بده » واته
 « مۆله‌تم بده » . (اجازة) به مانای « پێ بێج دان » دی . خۆ ئه‌گه‌ر
 مه‌به‌ست له (اجازة) ئه‌وه بێج که فه‌رمانبه‌ریک چه‌ند پۆزیک
 روخسه‌ت بخوازی و کار نه‌کا و به‌سه‌یته‌وه ، ئه‌وا به‌وه ده‌لێین
 « سیله » . بۆ وێنه ده‌لێین : « ئه‌سکه‌ره‌که دوو هه‌فته سیله‌ی
 خواستوووه و هاتوووه‌ته‌وه بۆ سه‌ردانی که‌سوکاری » .

۲ - له جیانی (استعلامات) « پرسگه » دانراوه . (استعلامات)

له زمانى عهده بى دا گهل (جمع)ى (استعمال)ه . بهلام « پرسگه »
جنى پرسى درايه . له بهر نهوه « پرسگه » ده بئته (محل
الاستعلامات) يا (دائرة الاستعلامات) نهك (استعمالات) .

۳ - له جياتى (اطاعة) « گوى دارى » دانراوه ، كه چى له
زمانى كوردى خوى دا « گوى دىرى » له كۆنه وه ههيه . پاشكوى
« دارى » له « دارا » و « داشتن »ى فارسى به وه هاتوو . كوردى به
راستى به كهى « دىرى » به وهك چۆن بۆ (تفقد) « چاودىرى »
ههيه ، نهك « چاودارى » (۲۵) .

۴ - بۆ (نقابة) « جفات » ووشه به كى گرمانجى ژوورووه كه
له « جماعت » (جماعة)ى عهده بى به وه وه گرراوه (۲۶) . « جفين »
له بنه رهدا « جهمعين » بووه و بووه به « جهفيعين » و نه و جـ
« جفين » . « جفين » به ماناى « كۆبوونهوه » و « جفات » يش به
ماناى « كۆمهله » دى ، له كاتيكدا (نقابة) شتىكى دى به و نيو
كۆمهلتكى پشه بى به ، نهك هه موو كۆمهلتك .

۵ - بۆ (عدم محكومة) « بن تاوانى » دانراوه ، (عدم محكومة)
بارىكى قانونى به بۆ ناساندنى حاله تى كه سىك له له لايهن دادگواه
حوكم نه درابن به سهرى دا . « بن تاوان » ماناى نه بوونى تاوانه . هه
كه سىك حوكم درا به سهرى دا مه رج نى به له راستى دا تاوانبار بسى
يا كه حوكم نه درا به سهرى دا مه رج نى به له بنه رهدا بن تاوان بن .
« بن تاوانى » ماناى « بن جورمى » به .

۶ - بۆ (رصاص) « مز » دانراوه . جارى « مز » راست
بى به ، بهلكو « مس » راسته ، نه گهر به ته نيا بوو . بهلام نه گهر
« مز » بوو به به شىك له ووشه بهك ، وهك « مز گهرى » نهوا هيندى
چار دهنگى (س) ده بئته (ز) . دوا بى « مز » به عهده بى
(نحاس)ه نهك (رصاص) . وا دياره به ناشكورى نه بسى
هه ربه به كه شمان له بىر چوووه وه و كوردى به كهش فتر نه بوو بن .

۷ - بۆ (تقصير) « دريغى » دانراوه ، « دريغى » راست
نیه ، « دريغى » راسته (۲۷) .

۸ - بۆ (تعویض) «بژاردن» نووسراوه . «بژاردن» (تنقیح) .
نهك (تعویض) . (تعویض) «بژاردنهوه» به . كورد ده‌آسئ :
«همووی بین ده‌ژمئرمهوه» .

۹ - بۆ (تضامن) «هاوئهرك» و بۆ (متضامن) «هاوئهركى»
دانراوه . لئره‌دا هه‌ردووکیان به‌پێچه‌وانه‌وه به‌كار هئیراون .

۱۰ - بۆ (تزکیة) «په‌سند» نووسراوه . «په‌سند» بۆ
(تزکیة) راست نی‌یه . گریمان «په‌سند» لئره‌دا راستیش نی‌ی ،
ئهو‌حله‌ه بۆ (تزکیة) ده‌بین «په‌سندکاری» و «په‌سندکردن»
داپه‌رئ نهك «په‌سند» .

۱۱ - له‌ جیاتی (محو الامیة) «نه‌هئشتنی بین سه‌وادى»
دانراوه . «بین سه‌وادى» له‌ (بیسوادى) ی فارسی‌یه‌وه وه‌رگیراوه
که نه‌ویش له‌ (بى) ئیترانى و (سواد) ی عه‌ره‌بى‌یه‌وه هاتووه .
(سواد) مانای «په‌شایی» به‌ عه‌ره‌بى . تئى ناگه‌م ئیتمه‌ له‌
کۆنه‌وه به‌رامبه‌ر (امى) «نه‌خوئنده‌وار» و به‌رامبه‌ر (امیة)
«نه‌خوئنده‌واری» مان هه‌یه ، بۆچی ده‌بین بنیشتن به‌ «بـ»
سه‌وادى «یه‌کی نی‌وه فارسی و نی‌وه عه‌ره‌بى‌یه‌وه ؟»

۱۲ - له‌ جیاتی (مجسمة) «به‌رجه‌ست» دانراوه .
«به‌رجه‌ست» خۆی به‌ ته‌نیا مانای نی‌یه . له‌ فارسی‌دا وشه‌ی
(به‌رجه‌ست) هه‌یه که به‌ مانای «گه‌وره» و «زل» و «به‌هئێو
بانگ» به‌کار ده‌ئ . سه‌یر ئه‌وه‌یه له‌ به‌رگی دووهم/به‌شئى دووهم
۱۹۷۴ ، ل ۱۸۴ بۆ (مجسم/مجسمة) «بارست» دانراوه . له‌
کاتیکدا له‌ به‌رگی یه‌که‌م/به‌شئى یه‌که‌م ۱۹۷۳ ، ل ۶۲ «بارست»
بۆ «حجم» به‌کار براوه . جارئ «مجسم» که له‌ «جسم» واته
(ته‌ن) هوه هاتووه له‌ گه‌ل (حجم) یه‌ك شت نین و هه‌ر كه‌سێك
ئه‌لفووبی فیزیک بزانی ئه‌مه‌ی ئی تیک ناچئ . دواى «بارست» و
«بارستایی» بۆ (كتلة) رێك ده‌که‌ون نهك بۆ (حجم) . چونکه
(حجم) پێوه‌ندی به‌ بارستایی شته‌که‌وه نی‌یه ، به‌لکو به‌ (قه‌واره) یا
(قه‌واله‌) ی ئه‌و شته‌وه .

۱۳ - بۆ (لفظ) « واژه » و بۆ (لفظی) « واژه‌ی » دانراوه .
 که چی له بهرگی دووهم/بهشی دووهم ، ۱۹۷۴ ، ل ۱۷۹-۱۸۰ بۆ
 (لفظ) « بیژه » و بۆ (لفظی) « بیژه‌کی » دانراوه ، ههروهها
 له بهرگی چوارهم ۱۹۷۶ ، ل ۴۴۸ بۆ (اللفظیة) « بیژه‌یی » دانراوه .
 وا دیاره ئهوانه‌ی ئه‌مه‌یان داناوه نه‌ك ته‌نیا نه‌یان‌زانویه که (واژه)
 ووشه‌یه‌کی فارسی‌یه و له جیاتی « ووشه » (کلمة) به‌کار ده‌برئ ،
 به‌لکو بیری ئه‌وه‌شیان نه‌بووه که (لفظ) یان به‌سێ جۆر پـــــــ
 فرۆشتووین . ئه‌مجا بۆ (لفظ) له کوردی‌دا هیندی ووشه‌هه‌ن که
 هه‌ج باس نه‌کراون ، وه‌ك « وورته » . ده‌لج : کابرا وورته‌ی لێوه
 نه‌هات .

ب - بهرگی دووهم/بهشی یه‌که‌م ، ۱۹۷۴ ، ل ۸۹۹-۹۳۹

۱ - بۆ (توازن) « هه‌مه‌بری » به‌کار هینراوه . جـــــ
 « هه‌م » پیشگریکی فارسی‌یه و له جیاتی « هاو » یا « هه‌ف » ی
 کوردی به‌کار دئ (۲۸) وه‌ك (همراه) فارسی و (هـــــاوێتی)
 کوردی ، (هه‌مایه) ی فارسی و (هاوسی) ی کوردی و ... هتد .
 دواپی (توازن) ئه‌وه‌یه دوو لا یا چه‌ند لایه‌ك سه‌نگ و سووکی‌یان
 ئه‌وه‌نده‌ی یه‌ك بێ وانا هاوسه‌نگی یه‌ك بن . (توازن) « هاوسه‌نگی » یه
 نه‌ك « هاوبه‌ری » که به‌مانای « به‌رامبه‌ری » دئ . چونکه ده‌شــــ
 دوو هتیز یا دوو چه‌ندیتی (کمية) به‌رامبه‌ر یه‌ك دانرابن ، به‌لام
 هاوسه‌نگی یه‌ك نه‌بن . سه‌یر ئه‌وه‌یه هه‌رچه‌ند دیرێك دواى ئه‌وه
 بۆ (توازن) (توازن الثقل) « هاوسه‌نگ » دانراوه . ئه‌مه‌ ئه‌وه
 ده‌گه‌یه‌نئ ئه‌وانه‌ی ئه‌مه‌یان داناوه سه‌ریان له عه‌ره‌بیش ده‌رنه‌چوووه ،
 چ جابه‌کی کوردی‌یه‌که‌ی خۆیان و زانستی فیزیک ، ئه‌گه‌نا (توازن) و
 (متوازن) له باری رێژمانه‌وه یه‌ك شت نین .

۲ - بۆ (توجیه) « ئاراستن » و بۆ (وجه) « ئاراستی » و
 بۆ (بوجه) « ده‌ناریزی » دانراوه که پنی ناوی له سه‌هری بۆم
 « ئاراستن » و « ئاراستی » و « ده‌ناریزی » به‌زمانی هه‌ج
 کوردیکدا نه‌هاتوووه تا ئیسته . له کوردی‌دا « ئاراسته‌کردن » و
 « ئاراسته‌ی کرد » و « ئاراسته‌ی ده‌کا » هه‌یه . وه‌ك چۆن له

کوردی دا « چور کردن » و « چوری کرد » و « چوری دهکا » ههیه .
نهک : « چوری » و « دهچوری » . مهگه ئهوهی کۆر بـه
قوروهتی خۆی زمانیکی تازهمان بۆ بنیاد بنه .

۳ - بۆ (تیار) « پیل » دانراوه . « پیل » به مـانای
« شهپۆل » دئی له شتیوهی کرمانجی ژوورودا ، نهک (تیار) .
« موج » و « تیار » بهک شت نین . بهلام له بهرگی سهیهـمدا بۆ
(تیار) « تهزوو » نوسراوه ، بۆ ئهوهی سهراوهی ووشهکه
باس بکا که بۆ بهکهـمجار له « سهرهتای میکانیک و خۆمالهکانی
ماده » دا (۲۹) ، ههروهها له « ههندیک زاراوهی زانستی » دا (۱۳۰)
« تهزوو » بۆ (تیار) بهکار هینراوه . ئسته دلنایم نهگه ئهـم
ووشهیه بۆ بهکهـمجار میسته ئیدمۆندس بهکاری بهینایه ، کۆر
له چهند جیگهیهکدا به ئهوهیری ریزهوه نیوی دهبرد ، وهک لـه
گهلی شویندا براوه .

۴ - بۆ (سخن) « دههنده » و « بهخشنده » دانراوه که
بهکهـمان به قالبی فارسی دا ریزراوه و دووهـمیان فارسی بهکی
رووته . (سخن) وهک خۆی بهابهوه گهلیک باشتر بوو .

۵ - بۆ (الطقة العامة) « چینی رهـمکی » دانراوه .
« رهـمکی » له کوردی دا به مانای (عام) نایهت ، بهلکو به مانای
(فطری) و (غریزی) و (تطور نه کردوو) دئی . « رهـمکی »
وینهیهکی دی « رهوهکی » به .

۶ - بۆ (قطب) « تهوره » دانراوه . « تهوره » له کوردی دا بۆ
(محور) بهکار دئی نهک بۆ (قطب) . نهگه به هوردی سهرنجی « تهورهی
دهستار » بدهن ئهـم راستی بهمان بۆ دهر دهکهوئ .

۷ - بۆ (مبادرة) « پیش دهستی » دانراوه . له کاتیکیدا بۆ
(مبادرة) ووشهی « دهست پیشکهری » ههـر له کۆنهوه له نیـو
کوردهوارای دا ههیه . دهلی : « کابرا دهستی خۆی پیش خست و
کارهکی کرد » .

۸ - بۆ (متوازی) « همبهر » دانراوه . لهوه پشیش دیمان
که بۆ (توازن) « همبهری » دانرا بوو (سهیری ل ۱۶ ، ژماره
۱ نکه) . وهك ووتمان « همبهر » كوردی نییه و فارسییه و مانای
(بهرامبهر) یا (هاوبهر) دهگرتهوه نهك (متوازن) . نهمجیا
(متوازی) و (متوازن) یس یسهك نین تا بۆ ههردووکیان
« همبهر » دابننن . (متوازن) وهك گوتمان « هاوسهنگ » .
بهلام (متوازی) به دوو هیتل یا دوو (مستوی) دهلتین که هاوویکی
بهك بن « هاویك = متوازی » به (۳۱) .

۹ - بۆ (مقیاس) « پتودان » دانراوه . « پتودان » له « پین و
دانگ » هوه هاتووه . « پین و دانگ » یس به مانای (نط) ی عهههیی
دئی نهك (مقیاس) . « پیوه » دهگرتهوه .

۱۰ - بۆ (ملاحه بحریه) « دهریاوانی » دانراوه . « دهریا »
فارسییه كوردییه که ی « زهریا » به .

۱۱ - بۆ (موزع) « نامههر » دانراوه . « نامههر » نهو که سهیه
که پۆسته دابهش دهکا به سهرمالاندا . (موزع) یس که سیکه که
شتیک دابهش بکا که مهرج نییه پۆسته پین . کهواته (موزع)
« دابهشکر » ، نهك « نامههر » .

۱۲ - بۆ (ازعاج) ووشه ی قورسی « جایز کردن » دانراوه که
وینهیهکی دی « وهپس کردن » . کهچی ووشه ی « بۆژۆ کردن »
کهوا بزائم له ههلهبجه ژۆر بهکار دئی نه نووسراوه .

۱۳ - بۆ (اساس البناء) « بناغه » دانراوه که راستییه که ی وهك
له سهروهه باسمان کرد (بناخه) به .

۱۴ بۆ (تسویق) « بازارکاری » دانراوه که (بازار) ووشهیهکی
فارسی رووته و كوردییه که ی « بازیر » ه که له ههولتیر و سهرووی
كوردستان بهکار دهبرئ (۳۲) .

۱ - بۆ (شعور) « هست » و بۆ (لا شعور) « نهست » دانراوه . « هست و نهست » له (هست و نيست) ی فارسی بهره هاتوووه که به مانای « هه بوو و نه بوو » دئی نهک (شعور) . « هست » له کوردی دا که بهرام بهر به (شعور) ی عه ره بی یه و له ل ۱۹۷ دا راست به کار هینراوه له (حاسه) ی عه ره بی (حاسه) هوه هاتوووه .

۲ - بۆ (قاسم) « دابه شین » به کار هینراوه . له کاتیکدا « دابه شین » (تقسیم) ه نهک (قاسم) . (قاسم) مانای دابه شکره .

۳ - بۆ (کتله) « قهواره » یان داناوه . له کاتیکدا « قهواره » (حجم) ه نهک (کتله) . (کتله) « بارستایی » یه . « قهواره » یا « قهواله » بۆ (حجم) به کار دئی . کورد ده لئی هر قهواله که ی ماوه ته وه واته پیتسه که ی و بۆشایی به که ی نیوی ، واته (حجم) ه که ی .

۴ - بۆ (مباشر) « راسته وخۆ » به کار هینراوه و بۆ (غیر مباشر) « تیان » . له کاتیکدا « ناراسته وخۆ » یا « نایه کهر » که لیک له « تیان » باشر بوو .

۵ - بۆ (هندسه المحسنة) « نه ندازه ی بارست » دانراوه . له کاتیکدا بۆ (مجسمة) له شوینتیکی دی دا (بهرجهسته) به کار هینرا بوو . راستی به که ی (هندسه المحسنة) « هه نده سه ی بۆشایی » یه و پتویستی به بارست و مارست و بهرجهسته و مهرجهسته نی یه !

۶ - بۆ (جراح) « برین ساز » و « برین گهر » دانراوه و له شوینتیکی دی دا « نژدار » به کار هینراوه . « نژدار » بۆ (جراح) بۆ یه که مجار له لایهن ئیمه وه به کار هینراوه و به « زشته ردار » لیک دراوه ته وه . که کۆری به ریز سه رچاوه که ی باس نه کردوو وه که ژماره به کی زۆر له و وشانه ی له بهر هه مه کانی ئیمه وه وه ری گرتوون .

۷ - بۆ (منى) « تۆم » ی به کار هیناوه . له کاتیکدا « تۆم » و « تۆو » هردووکیان هەر یه کن . « تۆم » له (تخم) ی فارسی یه وه وه رگیراوه که به مانای (تۆو) دئی (۳۳) . له بهر ئه وه « تۆمدان » بۆ (الحویصلة المنویة) - ل ۱۶۹ ، راست نی به به لکو (تۆودان) راسته .

۸ - بۆ (الحویوة) « زى » و « زینده گى » به کار هیناوه . (زى) له کوردی دا نی به . (زینده گى) ش ووشه یه کى فارسی ره سه نه که به مانای (زبان) = الحیاة دئی ، نه ک (الحویوة) .

۹ - بۆ (رج) « زانندن » به کار هینراوه . « زه نندن » راسته نه ک « زانندن » .

۱۰ - بۆ (طفیلی) « میئل » به کار هینراوه . « میئل » له کوردی دا به مانای (منافس) دئی نه ک (طفیلی) . کورد ده گسئ : فیساره که س میئل بۆ بهیدا بوو ، واته (منافس) ی بۆ بهیدا بوو . بهرام بهر (طفیلی) « لاره نه نگ » و « چه لومل » مان هه به .

۱۱ - بۆ (الاعصاب الحریکة) « بزویینه ره گ » دانراوه و بۆ (الاعصاب الدماغیة) « ره گه میئشک » . نه گه ر ئه مانه راستیش بن ده بن یه که میان « ره گه بزویین » بن نه ک « بزویینه ره گ » . وه ک چۆن دووهم به « ره گه میئشک » دانراوه ، ده بن یه که میئش و ابسئ . زاراوه ده بن یه ک ره نگ بن ، نابن بانیک بن و دوو هه وا .

۱۲ - بۆ (مستطیل) « تهزه » دانراوه . له کاتیکدا « لاکیشه » باسترین ووشه یه بۆ (مستطیل) . « لاکیشه » له « لاکیشس » وه دئی که له شتیه ی (مستطیل) دابه .

۱۳ - بۆ (سائل) « تراو » دانراوه (ل ۲۰۲) بۆ (محلول) یش ههر (تراو) دانراوه (ل ۲۱۴) . (سائل) و (محلول) یسه ک شت نین . بێجگه له وهش « تراو » (مائع) ی عه ره بی ده گریته وه که بریتیه به له (سائل) و (غاز) .

۱۴ - بۆ (کشفة) « پری » دانراوه . (کشفة) « پری » نی به ،

به لکو (چری) به . کورد ده لئ : « پروچر » . « پر » جیا به له گهل
« چر » مهبهست له (کثافة) نیزیکی و دوری ووردیله کانی
ماده به ، واته « چری » نه ووردیلانه .

به رگی سبیه/بهشی به که م ، ۱۹۷۵ ، ل ۵۰۶-۵۴۲

۱ - بۆ (اجرة مقطوعة) « ووشکه مز » دانراوه « ووشکه مز »
به ره ده لئین که به کتیک کاری پئ بکن و ته نیا رۆزانه که ی بده نئ ، به لام
خواردنی نه ده نئ . نه مه له کوئ و (اجرة مقطوعة) له کوئ ؟

۲ - بو (ارتباط) « به یوه ندی » دانراوه . راستی به که ی
« بیوه ندی » به .

۳ - بۆ (الحاصل) « ده رامهت » دانراوه . « ده رامهت »
کوردی نی به ، له (در) و (آمد) ی فارسی به وه هاتووه .

۴ - بۆ (انعدام) « نه مان » دانراوه . راستی به که ی (انعدام)
« نه بوونی » به ، نه ک « نه مان » .

به رگی سبیه/بهشی دووه م ، ۱۹۷۵ ، ل ۵۲۰-۵۵۲

۱ - بۆ (مانی) « ناوه کی » دانراوه . « ناوه کی » به شتیک
ده لئین که له نیو شتیک دی دا توایته وه و وون بووین . ده لئین
« مه ره که ناوه کی بووه » .

۲ - بۆ (شراع) « بایه وان » نووسراوه . وه له پالی به وه
نووسراوه « ماوه به که به کار دئ » . نه م ووشه به بۆ به که م جار له
« جیرۆکی گهرداوه که » دا به کار هیتراوه . به لام کوئ باسی
به کردووه .

به رگی چواره م ، ۱۹۷۶ ، ل ۴۴۲-۴۷۹

نامه وی زۆر خۆم به و زاراوانه وه خه ریک بکه م که له م به رگه دا

تئویان هانوه، چونکه به راستی نهوانه ی ئیره ، به تایه تی زاراوه کانی
 فلهسه فه ، په کجار ناشی یانه دروست کراون و به جور یسک دل
 دهشتیوتین ته نانهت نهوانه ی زور حهز له فلهسه فه ده کمن ،
 فلهسه فه شیان له بهر چاو ده که وئ . به لام چارم نی به ده بن چند
 نمونه بهک پشکهش بکم :

۱ - بۆ (نظریة المعرفة) « دیمانان زانیار » دانراوه . چارئ
 « دیمانان » (نظریة) نی به . کورد ده لئ : « دیمانان به خیر » واته :
 دیمانان به خیر . « دیمانان » (منظره) به . « زانیار » نه گهر
 لیره شدا بکونجئ ، نهوا (عارف) ده گریته وه نهک (معرفة) .

۲ - بۆ (البالغ) « رهسیو » و (البلوغ) « رهسین » دانراوه ،
 که هردووکیان فارسی ی رووتن و به مانای « پئ گهشتوو » و
 « پئ گهشتن » دئین . جا نه گهر ئیمه ووشه به کی بیتکانه به ووشه به کی
 بیتکانه ی دی بکۆرینه وه ، خو هیتنا « بالئ » که باشته که له نیو
 کورده واری دا باوه .

۳ - بۆ (تناسخ الارواح) « کلشه گوری » دانراوه . گیان
 (روح) له گهل کلشه ی وینه به راورد ناکرئ و گیان ده رچوون له
 له شیک و چوونه له شیک ی دی به وه وهک کلشه گورین نی به .
 کاکه بی به کان که باوه ریان به (تناسخ الارواح) هه به وهک ئیزیدی به کان و
 شه به که کان ووشه به گیان هه به بۆ ئمه ، نه وه شس (دؤنادؤن) ه .
 « دؤن » به مانای « بهرگ » دئئ و « دؤنادؤن » واته « بهرگ
 گورین » . مه به ست له وه به که گیانه که بهرگیک ده گورئ بی
 بهرگیک ی دی .

۴ - بۆ (الجنس) « رهسنان » دانراوه . ئمه راست نی به .
 چونکه « رهسنان » (اصیل) ی عه ره بی ده گریته وه و (جنس) ایش
 له هه ندئ جئ دا « رهگهز » ده گریته وه .

۵ - بۆ (الحكم) « سه پانان » و « سه لمانان » دانراوه .
 هه چبان راست نی به . « سه پانان » (فرض کردنه) و

« سه‌لاندیش » (ثابت کردنه) .

٦ - بۆ (خارق العادة) « سروشت به‌دهر » دانراوه . نه‌گهر
نه‌مه‌راستیش بئ ، ده‌بن « له سروشت به‌دهر » بئ . دوایی ل — ه
کۆنه‌وه « سه‌رناسا » هه‌یه بۆ (خارق العادة) .

٧ - بۆ (الزاهد) « نه‌ویست » و بۆ (الزهد) « نه‌ویستی »
دانراوه . (الزاهد) نه‌و که‌سه‌به که پستی کردبیتته دنیا و دنیای
نه‌وی . له‌بهر نه‌وه (الزاهد) « دنیا نه‌ویست » ده‌گریتنه‌وه نه‌که
« نه‌ویست » . هه‌روه‌ها (الزهد) « دنیا نه‌ویستی » ده‌گریتنه‌وه .

٨ - بۆ (السير فی النوم) « خه‌وێژی » دانراوه . ئه‌م
ووشه‌یه له لای کورده‌کانی کوردستانی ژووروو هه‌یه . به‌و که‌سه‌ی
به‌دهم خه‌وه‌وه ده‌روا ده‌لتین « خه‌وگهر » .

chalakmuhamad@gmail.com

٩ - بۆ (العنادية) « نه‌یار » دانراوه . « نه‌یار » ووشه‌یه‌کی
کرمانجی ژوورووه که به‌مانای (الخصم) عه‌ره‌بی دئ . (العنادية)
به‌زۆری « ڕکه‌به‌رایه‌تی » و « کینه به‌کینه » ده‌گریتنه‌وه .

١٠ - بۆ (المذهب) « ڕاره‌و » دانراوه . هه‌تا ئێسته نه‌م
بیستوه به (مذهبی شافعی) بوتری « ڕاره‌وی شافعی » .
« مذهب » به‌بیر و باوه‌ڕێکی ئایینی یا سیاسی ده‌لتین ، به‌لام
« ڕاره‌و » گۆڕبیتکی ووشه‌یی‌یه وه‌که نه‌وه‌ی « نۆکه‌ر » به (تسعة
زمال) بکه‌یته عه‌ره‌بی . بیست سالتیک له‌مه‌وه‌به‌ر بۆ « مذهب » ی
ئاین « ئاینزا » مانا بوو ، به‌مانای نه‌وه‌ی بیرو باوه‌ڕێک یا ڕیگه‌هه‌!
که له ئاینیکه‌وه هاتبیتته بوون .

١١ - بۆ (العائم) « سه‌راو » و بۆ (عتلة) « نوێل »
نووسراون . هه‌ردووکیان بۆ یه‌که‌مجار له « فه‌ره‌ه‌نگۆکی فیزیک » و
« هه‌ندیک زاراوه‌ی زانستی » دا به‌کار هێنراون . به‌لام کۆڕ باسی
سه‌رچاوه‌که‌یانی نه‌کردوه .

۱۲ - بۆ (الادراك المعرفى) « زاناندن » دانراوه . كه شتى وا له كوردى دانىيه و نهيبستراوه . (زاناندن) كه « كارى تپهر » (فعل متعدى) يه ، نهوه دهگهيهنن كه شتتك وا لى بكهيت بیدهيته زانين . (ئيدراكى معرفى) « دانه زانين » نى يه . بهلكو نهوه بهسه له ريگهئى (معرفهت) هوه ئيدراكى راستى بهك بكهيت .

۱۳ - بۆ (الاختيار البدئى) « بزاردنى گهلاله » . « گهلاله » خۆى به شتتك دهلتين كه پياو خهريكى بووبن و ريگى خستين و بهلام هيتتا تهواوى نهكردبن . « بزاردن » يش (تنقيح) ي عهههئى دهگرتههوه . جا ئسته نهمه له كوئى و (الاختيار البدئى) له كوئى ؟

۱۴ - بۆ (التوجيه) « رابهرى » دانراوه . وهك لهمهويشس گوتمان (رابهرى) ههلهيه و « ريبهرى » كوردى بهكى راسته .

۱۵ - بۆ (الاساس ، الارضية ، الخلفية) « پاشخان » دانراوه . لام وايه له جياتى « پاشخان » « پشت خان » بوايه جيتر بوو .

۱۶ - بۆ (الانتماء) « هۆگرى » دانراوه . (انتماء) ماناى (انتساب) و (عائدية) دهگرتههوه . بهلام « هۆگرى » ماناى (الفة) دهگرتههوه .

۱۷ - بۆ (الانعاط الاصلية) « رهسه نهچهشن » دانراوه . كه نه (اصل) « رهسه ن » و نه (نمط) يش « چهشن » .

۱۸ - بۆ (البداهة) « هاكو » دانراوه . كه پياو نازانن له جى بهوه هانوهه . بيست سالتك لهمهوبهر بۆ (البديهية) « بهلكه نهويست » م دانا بوو . كه خۆى كاك مهسعوود محهمهد له هيندئى نووسينى دا به كارى هيتاوه .

۱۹ - بۆ (الطمئ) « چهيز » دانراوه . كه وشهئى « بست نويزى » له باتى نهوه زۆر بهكار دئى .

تبیینی

نهم ووتارهه له تیشیرینی دووهی سالی ۱۹۷۷دا تـــهوار
کردوو و ههر له مانگهدا ناردوو به « گۆفاری کۆلیجی ئهدهبیات »
بۆ بهغدا . له ئیواره ی رۆژی شهه ی ۸ی مانگی نیسانی ۱۹۷۸دا و
له کانی سهردانیکی کورتدا له لهندهن چارم به زانی زمانهوان
مامۆستا تۆفیق وههیی کهوت .

له نهجامی ووتووێژماندا و که هاتینه سهر باسی « کۆپی
زانیاری » مامۆستا وههیی گلهیی بهکی زۆری له کۆر کرد و
هاودهنگی تهواوی خۆی بهرامبهر بهو رهخانه پیشاندا که له کارهکانی
کۆریم گرتوو به تابهتی له نامیلکهی « زمانی بهکرتووی کوردی »دا .

پهراویزهکان :

۱ - چهمال نهبهز ، « کورته میژوو بهکی کوردناسی لـــه
ئهلمانیادا » ، گۆفاری کۆپی زانیاری کورد ، بهشی پهکهم ، بهرگی
پهکهم ، بهغدا ، ۱۹۷۴ ، ل ۱۳-۴۹۸ . تهماشای ۱۳ و ۱۴ بکه .

۲ - کوردهکانی سووریا تهیا له پاش شهیری جیهانی پهکهمهوه
تا ۱۹۴۵ سهربهستی نووسینیان به کوردی ههبوو . کوردهکانی
ئیرانیش تهیا له دهورانی سمکۆ و ماوهی جهنگی جیهانی دووهمدا .
بهلام کوردهکانی تورکیا ئهوهشیان نهبوو ، نهگهرچی له ماوهی ئهم
دهپانزه ساله ی دوایدا جاروبار زانیان ناوته بهر خۆیان و به
کوردی نووسینیان بلاو کردوو تهوه .

۳ - له نامیلکهی « زمانی بهکرتووی کوردی » چاپی بامبیرگ ،
۱۹۷۶ ، ل ۷۸-۹۱دا به دوور و دریزی باسی میژوو ریئووسی
کوردیم کردوو و ناتهواوی ئهلفویتکانم خستوو ته بهر چاو .

٤ - بۆ وئنه حاجی قادری کۆبی ده لێ :
زمانی کوردی بلاو نه بوو گرد بوو وا له مابهینی ئیتمه دا تیتکچوو

٥ - جمال نه بهز ، زمانی به ککرتووی کوردی ، بامبیرگ
(ئه لمانیا) ، ١٩٧٦ ، ل ٨٠ .

٦ - ته ماشای بریاره کانی « کۆنگره ی مامۆستایانی کورد لسه شه قلاوه » له ١١-١٣ ی ئه یلوولی ١٩٥٩ بکه له گوڤاری « هیوا » دا ، به غدا ، سالی سێ یه م ، ژماره ٢ ی کانوونی یه که می ١٩٥٩ و ژماره ٢ ی کانوونی دووه می ١٩٦٠ . ههروه ها ته ماشای بریاره کانی کۆنگره ی دووه می مامۆستایانی کورد له ١٥ ی ئابی ١٩٦١ دا بکه .

٧ - نه نیا کارێک که تا ئیسته له م مه یدانده دا کرا بێ و له سه ر بنچینه ی زانستی زمانه وانی دامه زرا بێ نامیلکه ی « زمانی به ککرتووی کوردی » به . ئه م نامیلکه یه له مانگی شووباتی سالی ١٩٧٤ دا ته و او بوو ، به لام له بهر هیندی ، ته فره دان و دهستی دهستی پێ کردن ، دوو سال دوا که وت و دواپی له سالی ١٩٧٦ دا ناچار بووم جارێکی دی بینوو بجه ره چونکه ده سنووسه که م ناردبوو بۆ ناشنایه ک تا چاپی بکا بۆم ، به لام ئه و ناشنایه ده سنووسه که ی نه ناردوه بۆم و که وته ده ست خه لک . پاش زه حمه تیکی زۆر توانیم ته وای کتیه که تایب بکه م و له ئه لمانیا به ئۆفسیت له چاپی بده م . کۆری زانیاریش ئه مه دوو ساله ئه و کتیه ی له بهر ده ستدایه و ریکه ش هه بوو چاپی بکانه وه ، که چی چاپی نه کرد . وا دیاره له بهر ئه وه به که له و کتیه دا هیندی ره خنه له کاره کان و هه لسه و که وته کانی کۆر گیراون .

٨ - « سه ره تای میکانیک و خۆماله کانی ماده » له شووباتی سالی ١٩٦٠ دا درا به چاپخانه ی معاریف و له به هاری ئه و ساله دا لسه چاپ ده رچوو . چوار به رگی دی فیزیک ماون که هیشتا ده سنووسن و چاپ نه کراون . سه ره تای جه بر نه نیا به رۆنیۆ چه نده دانه به کسی که می به سه ر قوتابی به کاندا بلاو کرایه وه .

٩ - له نامیلکه ی « نووسینی کوردی به لاتینی » دا که له سالی ١٩٥٧ دا له چاپخانه ی معاریفی به غدا چاپم کردوه ، باسی ئه م

ئەكادىمىيەم كردوو و سەرنجى كوردەكانى ئەوئى بە تايبەتى عوسمان سەبرىم بە خەتى خۆى بلاو كردووئەو و ، تەماشائى لاپەرە ه - ك بكة .

۱ - جەمال نەبەز ، خوئندەوارى بە زمانى كوردى ، بەغدا ، چاپخانەى النور ۱۹۵۷ ، ل ۲۷-۳۴ . بىجگە لەوئەش لە سالى ۱۹۶۰دا و لە گۆفارى « رۆزى نوئى » دا باسى پىويستى دامەزراندنى كۆرىكى زمانەوانىم كردوو كە پىتك هاتبە لەوانەى شارەزائى زمانى كوردى و زمانى بىتكە و زانستەكان . پروانە ، جەمال نەبەز ، زاراوەكانى لىژنەى (رياضيات) لە ژىر ووردىنى لى كۆلىنەو ، « رۆزى نوئى » ، ژمارە ، (۶) سالى ۱۹۶۰ ، ل ۱۰۳ .

۱۱ - بە پىئى « گۆفارى كۆرى زانىارى كورد » بودجەى كۆرى لە بودجەى گشتى دەولەتدا بۆ سالى ۱۹۷۶ گەشتووئە ۷۰۹۴۰ دىنار و بىجگە لەوئەش بەخشىنى حكومەت هەر لەر سالىدا ۶۹۹۴۰ دىنار بوو ، پروانە (ژمارە ۴ى گۆفار ، ل ۴۸۵) .

۱۲ - د. نەسرین فەخرى ، پاشكر و پىشكرى (فە - يان - وە) لە زمانى كوردىدا ، گۆفارى كۆرى زانىارى كورد ، بەرگى يەكەم ، بەشى يەكەم ، ۱۹۷۳ ، ل ۲۳۴-۲۷۳ ، تەماشائى ل ۲۵۳ بكة .

۱۳ - هەر ئەوئى ، ل ۲۴۰ و ۲۴۱ .

۱۴ - مەسوود محەمەد ، بەكار هىنانى (ى) لە رىزمانى كوردىدا ، گۆفارى كۆرى زانىارى كورد ، بەرگى يەكەم ، بەشى يەكەم ، بەغدا ، ۱۹۷۳ ، ل ۳۹-۱۱۴ .

۱۵ - مەسوود محەمەد ، سوورپىكى خامە بە دەورى « راناو » دا ، گۆفارى كۆرى زانىارى كورد ، بەرگى دووهم ، بەشى يەكەم ، بەغدا ، ۱۹۷۴ ، ل ۱۴۷-۹ .

۱۶ - شىخ محەمەدى خال ، سەيد جەمالوددىنى ئەففانى ،

گۆفاری کۆری زانیاری کورد ، بهرگی سیهم ، بهشی دووهم ، بهغدا ، ۱۹۷۵ ، ل ۱۵۸-۲۰۶ هردهها بهرگی چوارهم ، بهغدا ، ۱۹۷۶ ، ل ۸ - ۴۹ .

۱۷ - د. پاکیزه ره فیک حیلمی ، له کۆیوه دهست بکهین به دهستوورسازی ریژمانی کوردی ، گۆفاری کۆر ، بهرگی یه کهم ، بهشی یه کهم ، بهغدا ، ۱۹۷۳ ، ل ۱۸۰-۲۱۱ و بهرگی دووهم ، بهشی یه کهم ، بهغدا ، ۱۹۷۴ ، ل ۳۲۴-۳۶۲ .

۱۸ - د. پاکیزه ره فیک حیلمی ، بهزمی ریژمان و زمانی کوردی ، گۆفاری « ریژسبیری نوی » ، بهغدا ، حوزهیرانی ۱۹۷۷ ، ژماره ۶۱ ، ل ۵-۹ .

۱۹ - وینه یه که بۆ ئهو قسه زل و پ ههلدروانه و لسه بههرهتدا نهزانانه و ناشی یانه ئهوه به کۆر به وینه به کی له خۆبایی یوانه وه زمانی کوردی زۆر به دهوله مهنده ددانه قه له م و ههمور به لکه کهش ئهوه به که بۆ یه که وانا زۆر جار ریگ ده که ری چهنده وشه به کی چاواز هه به ، بروانه (گۆفاری کۆر ، بهرگی یه کهم ، بهشی یه کهم ، بهغدا ، ۱۹۷۳ ، ل ۴۲۲) . راستی به کسه ی دهوله مهنده ی زمان له وه دابه که بۆ ههموو وانه به که وشه به کهت بیج ، نه که بۆ وانه به کی وه که چیا ، (شاخ و کیتو) و چهنده وشه به کی دیشت بیج به لام بۆ ههزاران واتای فیزیک و تهکنیک وشه به کهت لئ بچینه قاتی . که گهل بچر بچر بوو و ناخری شه ب بوو و بو به چهنده تیره و هۆژیک ، دباره ههر تیره به که وشه و زاری خۆی ده ب و ئه مهش نیشانه ی دهوله مهنده ی زمان نی به و لووت به رزی پئ ناوی .

۲۰ - به کیت که له و خراپه کاری یانه ئه وه بوو که کۆر له کاتی خۆی دا تکای لئ کردم که زۆر به په له ووتاریکی بۆ بنوو سم له باره ی (کوردناسی به وه له ئه لمانیادا) . که به چهنده ریژیک بۆم نووسی و بۆم نارد ، سالتیک دوا ی خست ئه و جا بلاوی کرده وه . که بلاویشی کرده وه ههموو وشه ئه لمانی به کانی به هه له له چاپدا . له کاتیکدا که کۆر هی وای تیدابه ، بئ چاوینی بئ ، ۱۰-۱۲ سال له ئه لمانیا

خویندوو به تی . ئەمەش تەنیا لە وەوێ نایەت کە کۆر بێ دەسلانە ،
بەلکو لە قەدر نەزانیی بەرھەمی ئەوانەوێ دێ کە پەخنە لە کۆر
دەگرن .

۲۱ - د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، لیکسێکۆلۆژی زمانی
کوردی ، بەشی دووھم ، بەرگی بەکەم و سییەم ، ۱۹۷۴-۱۹۷۵ .

۲۲ - محەمەد ئەمینی ھەورامانی ، تەماشای کردنیکی سەر پێی
زاری سۆرانی و زاری ھەورامی ، گۆفاری کۆری زانیاری کورد ،
بەرگی دووھم ، بەشی دووھم ، بەغدا ، ۱۹۷۴ ، ل ۱۱۷-۱۶۵ ،
تەماشای ل ۱۲۴ بکە .

۲۳ - ئەم باسە بە دوور و درێژی لە نامیلکە « زمانی
بەکرگرووی کوردی » چاپی بامبێرگ ، ل ۸۳-۸۴ کراوە .
۲۴ - تەماشای گۆفاری « پۆزی نوێ » ، ژمارە ۷ و ۶ و ۷ و ۸ ی سالی
۱۹۶۰ ، ل ۱۰۲-۱۰۹ ، ل ۱۱۲-۱۲۱ ، ل ۸۵-۹۱ بکە .

۲۵ - ئەم « دێری » بە لە کۆنەوێ لە زمانی کوردی دا بەکار
دەھێنرێ ، بە تايهتی لە زاری فەیلی و شێوێ لوری دا . بۆ وێنە
بابا تاهیری ھەمەدانی دەلێ :

دلێ دێرم ز عەشقت گێنج و وێجە

مژە بەرھەم زەنەم خۆنا پوێجە
« مێزووی ئەدەبی کوردی ، ل ۱۴۸ »

۲۶ - ووشە « جماعة » لە شێوێ کرمانجی نێوہ راست
(سۆرانی و موکری و سنەیی ... ھتد) دا بوو بە « جەمات » وانا
نەبوو بە کوردی بەکی تەواو کە دەبوو (جەوات) یا (جوات) بێ .
بەلام لە کرمانجی ژووڕوودا شێوێ راستەقینە خۆی کە
« جفات » ە وەرگرتووہ .

۲۷ - دەنگی (غ) کە پێش تیبیکی دەنگدار بێ لە نیوتیک یا

ناوه لئیتویکی زمانی فارسی‌دا ، به زۆری ئهو دهنگی (غ) به له
 کوردی‌دا وینه‌ی دهنگی (خ) وهرده‌گرئ . بق نمونه : داغ ، زغال ،
 غلطان ، غونچه ، باغ ، رغنه ... هتد ، له کوردی‌دا به وینه‌ی :
 داخ ، زووخال ، خه‌لتان (بق خوین) ، خونچه ، باخ ، ره‌خسه ،
 دهردین . بیجگه له‌وه‌ش نه‌گهر ووشه‌یه‌کی عه‌ره‌بی یا تورکی هاتبیتته
 کوردی‌یه‌وه و (غ) ی تیدا بوو بن ، ئهو (غ) به سووه به (خ) . بق
 وینه : غافل ، غلط ، غم ، غلیظ ، غرامة ، غش ، غفور ، غلة ،
 غیرة ، غنی ، غلام ، غرار ، بوون به : خافل ، خه‌گه‌ت ، خهم ،
 خه‌لیس ، خه‌رامان ، خه‌وش ، خه‌فووور ، خه‌له ، خیره‌ت ،
 خولام ، خه‌زار . هه‌روها ووشه‌ی تورکی : ساغ ، چاغ ، ئوجاغ ،
 یاغی ، بوون به : ساخ ، چاخ ، وه‌جاخ ، یاخی . له‌به‌ر ئه‌وه
 ئهو ووشانه‌ له‌م بابه‌ته‌ن پتویسته به شتیه‌ی راستی خوینان
 نووسرین ، واته به (خ) نه‌ک (غ) . هه‌روه‌ها « بناغه » که له
 بنه‌ره‌تدا له « بن » و « ناخ » (= گل) هوه هاتوووه نابن به « بناغه »
 بنووسرئ ، به‌لکو به « بناخه » .

۲۸ - سه‌رنجی (م) ی فارسی و (و) ی کوردی بده له ۱۹۱ و ۱۹۲ ی
 ئه‌م ووتاره‌دا .

۲۹ - جه‌مال نه‌به‌ز ، سه‌ره‌تای میکانیک و خو‌ماله‌کانی ماده ،
 به‌غدا ، ۱۹۶۰ ، ل ۲۶ .

۳۰ - جه‌مال نه‌به‌ز ، هه‌ندیک زاراوه‌ی زانستی ، سه‌له‌مانی :
 ۱۹۶۰ ، ل ۱۶ .

۳۱ - جه‌مال نه‌به‌ز ، سه‌ره‌تای میکانیک ... ، ل ۱۹ .

۳۲ - زمانی کوردی به پیچه‌وانه‌ی زمانی فارسی تازه‌وه دهنگی
 (ژ) ی کۆنی پاراستوووه . له‌وانه‌به (ژ) له (چ) یا (ج) ی
 ئافیتساییه‌وه هاتبئ و له کوردی‌دا - وه‌ک فارسی ئیوه‌پراست
 (په‌له‌وی) بووبئ به (ژ) و له فارسی تازه‌شدا (ز) به .
 ئه‌م (چ) ی ئافیتساییه‌ی ئسته‌ش له هیندی ووشه‌ی کوردی‌دا به

ته‌واوی وهك خۆی پارێزراوه . بۆ وێنه سه‌رنجی دوشمه‌ی
 (به‌پۆچكه‌ی) كوردی بده‌ن و له‌گه‌ل ووشه‌ی (پاوچساره‌
 raocah) ی ئافیتای . كه‌ مانای (پۆژ) ه به‌راورد بکه‌ن .

هه‌روه‌ها سه‌رنجی ووشه‌ی (پۆچیار) كه‌ نێوی فریشته‌به‌كسی
 گه‌وره‌یه‌ لای كاكه‌یی‌به‌كان و دیاره‌ به‌ مانای (پۆژیار) دئی بده‌ن .
 به‌م جۆره‌ ووشه‌ی فارسی : زن ، زنگ ، زانو ، روز ، زیر ،
 زدن ، زیستن ، از ، تیز ، كوردی‌به‌كانیان ئه‌مانه‌ن : ژن ،
 ژه‌نگ ، ئه‌ژنۆ (ژنۆ) ، پۆژ ، ژیر ، ژه‌ندن ، ژین ، ژ (واته‌
 « له » به‌ کرمانجی ژووروو و به‌ ئافیتای « هه‌چه ») ، تیز
 (تیز) . له‌به‌ر ئه‌وه‌ ووشه‌ی دلسۆز ، زیره‌ك ، بازار ، زرنگ
 كوردی‌به‌ راسته‌قینه‌كانیان كه‌ له‌ شیوه‌ی کرمانجی ژووروودا
 مان ، ئه‌مانه‌ن : دلسۆز ، ژیره‌ك ، باژێر ، ژه‌نگ . هه‌روه‌ها
 ووشه‌ی زه‌هر ، دۆزه‌خ ، چه‌ند كوردی راست نین ، به‌لكو زه‌هر
 (زار) ، دۆزه (کرمانجی ژووروو) ، هه‌ژ (کرمانجی
 ژووروو) راستن . هه‌ر له‌ به‌ر ئه‌وه‌ش « باژێر » كوردی راسته‌
 نه‌ك « بازار » .

ئهم‌جا ده‌مێنێته‌وه‌ سه‌ر ده‌نگی (a) له‌ ووشه‌ی بازار دا و
 ده‌نگی (ê) له‌ ووشه‌ی باژێردا « وانا : ئا و ئی » . به‌
 پێی ده‌ستووری زمانه‌وانی به‌ زۆری له‌ ووشه‌ی فارسی تازه‌دا
 تیبی ده‌نگداری درێژ (a) كه‌ پاش تیبیکێ بێ ده‌نگ بێ ، ئه‌و
 تیبه‌ ده‌نگداره‌ درێژه‌ له‌ هه‌مان ووشه‌ی زمانی كوردی‌دا ، شیوه‌ی
 تیبی ده‌نگداری خوار (الامالته Deflection

واته‌ (ئی) ê وهرده‌گرێ . بۆ وێنه‌ ووشه‌ی فارسی :
 زاب ، راه ، جا ، پا ، ماده ، شام ، ستاره ، كارد ، هه‌مبایه ،
 دراز ، چاشت ، كرایه ، دوات ، له‌ كوردی‌دا به‌م جۆره‌ی خواره‌وه
 دێنه‌ ده‌رئ : زئی ، رئی ، جئ ، پئ ، مئ ، شئو ، ستئیر
 (ئه‌ستیره) ، كئرد ، هاوسئ ، درئژ ، چئشت (تئشت) ،
 كرئ ، دویت ، جا ئه‌م ده‌ستووره‌ فۆنۆلۆژی‌به‌ی زمانی كوردی
 ته‌نیا راست ده‌رناچئ ئه‌گه‌ر بئتو كوردی له‌گه‌ل فارسی‌دا به‌راورد
 بكرئ ، به‌لكو ته‌نانه‌ت هئندئ جار ئه‌گه‌ر ووشه‌به‌كی عه‌ره‌بئشه‌
 زمانی كوردی‌به‌وه‌ هه‌ر به‌و جۆره‌ی ئی دئی . بۆ وێنه : كتاب ، الفباء ،

حساب ، دهبه کتیب نهافوبین ، حسیب . ههروهه « جاریه » و
« زیاده » له هیندی زاراودا دهبه « جیری » و « زیده » . هه
له بهر نههیه « پیبه » له « رابه » و « لهرز و تی » له
« لهرز و تا » و « کرانه تی » له « گرانه تا » و « نیو » له
« ناو/ف » راسترن . بهم پنیبه « پیتهخت » (که له موکریانی
بهکار دی) له « پایتهخت » و « بازیر » له « بازار » راسترن .
ههروهه « چیتتر » له « چانر/چاکتر » ووشه « خودی » له
« خودا » راسترن .

۲۲- سهرنجی (م) ی فارسی و (و) ی کوردی بده له ۱۱ و ۱۲ ی
نهم ووتاره دا .

